

Bakalářská práce

Sociální vyloučení v ČR optikou Lewisova konceptu kultury chudoby

Studijní program:

B0114A300069 Základy společenských věd se
zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Základy společenských věd se zaměřením na
vzdělávání
Zeměpis se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Barbora Matějková

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.
Katedra filosofie

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Sociální vyloučení v ČR optikou Lewisova konceptu kultury chudoby

<i>Jméno a příjmení:</i>	Barbora Matějková
<i>Osobní číslo:</i>	P22000720
<i>Studijní program:</i>	B0114A300069 Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
<i>Specializace:</i>	Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání Zeměpis se zaměřením na vzdělávání
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra filosofie
<i>Akademický rok:</i>	2022/2023

Zásady pro vypracování:

Práce se bude věnovat problematice sociálního vyloučení a chudoby v České republice optikou Lewisova konceptu kultury chudoby. V první části práce autorka vymezí základní pojmy (chudoba absolutní a relativní, sociální vyloučení, sociálně vyloučené lokality, etnizace chudoby a sociálního vyloučení) a popíše situaci sociálně vyloučených osob a komunit v současné ČR. V druhé části práce autorka přiblíží Lewisův koncept kultury chudoby a prostřednictvím tohoto konceptu bude analyzovat problematiku chudoby a sociálního vyloučení v ČR. Cílem analýzy bude zodpovědět otázku, zda sociální vyloučení v současné ČR nese rysy Lewisovy kultury chudoby.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. Kdo drží Černého Petra. [online]. Praha, 2007. ISBN: 978-80-86961-27-9. ČADA, K., BÜCHLEROVÁ, D., KORECKÁ, Z. a SAMEC, T. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR [online]. Praha, 2015. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf LEWIS, Oscar. "The Culture of Poverty". In G. Gmelch and W. Zenner, eds. Urban Life, 1996. Waveland Press. JAKOUBEK, Marek, ed. Cikáni a etnicita. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-105-5. KELLER, Jan. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie, sv. 64. ISBN 978-80-7419-031-5. NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5., doplň. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0497-4.

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání práce:

11. září 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 30. května 2023

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Janě Jetmarové, Ph.D. za její čas, ochotu a cenné rady, které mi byly při psaní práce velkou nápomocí. V neposlední řadě děkuji své rodině za podporu a trpělivost po dobu mého studia.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá analýzou sociálně vyloučených skupin v současné České republice v kontextu Lewisova konceptu kultury chudoby. Cílem práce je zjistit, zda lze v prostředí sociálně vyloučených skupin v České republice nalézt znaky, charakteristické pro kulturu chudoby. Jednotlivé sociálně vyloučené skupiny a jejich charakteristiky jsou představeny v první části práce. Druhá část práce se podrobněji věnuje konceptu kultury chudoby od amerického antropologa Oscara Lewise. Součástí druhé části je také uplatnění teoretických poznatků o sociálně vyloučených skupinách na vybrané příznačné rysy konceptu kultury chudoby a zodpovídá otázku, zda sociálně vyloučené skupiny v ČR vykazují charakteristické rysy kultury chudoby.

Klíčová slova

sociální vyloučení, Romové, matky samoživitelky, zdravotně znevýhodněné osoby, homosexuálové, kultura chudoby

Annotation

The bachelor thesis deals with the analysis of socially excluded groups in the contemporary Czech Republic in the context of Lewis's concept of the culture of poverty. The aim of the thesis is to find out whether the characteristics of the culture of poverty can be found in the environment of socially excluded groups in the Czech Republic. Individual socially excluded groups and their characteristics are presented in the first part of the thesis. The second part of the thesis deals in detail with the concept of the culture of poverty by the American anthropologist Oscar Lewis. The second part also includes the application of theoretical knowledge about socially excluded groups to selected characteristics of the concept of the culture of poverty and answers the question whether socially excluded groups in the Czech Republic show characteristic features of the culture of poverty.

Key words

social exclusion, Roma, single mothers, disabled persons, homosexuals, culture of poverty

Obsah

Seznam obrázků, tabulek a grafů	10
Seznam použitých zkratk a symbolů.....	11
ÚVOD.....	12
1 Vymezení základních pojmů	14
1.1 Sociální vyloučení a jeho definice	14
1.1.1 Historie sociální exkluze	15
1.1.2 Vnější vlivy	16
1.1.3 Vnitřní vlivy	17
1.2 Segregace	17
1.2.1 Slumy	17
1.2.2 Ghetta	18
1.3 Proč nerovnost narůstá?	19
1.4 Sociální identita	19
1.5 Chudoba a její definice	20
1.6 Měření chudoby	22
1.7 Relativní chudoba	22
1.8 Absolutní chudoba	22
1.9 Příčiny chudoby	23
1.10 Majorita a minorita ve společnosti.....	24
1.11 Předsudek vs. stereotyp.....	25
1.12 Koncept symbolických hranic.....	25
2 Sociálně vyloučené lokality v současné ČR.....	27
3 Sociálně vyloučené osoby a komunity v současné ČR.....	29
3.1 Romové.....	29
3.1.1 Historie romské kultury.....	29
3.1.2 Rom nebo Cikán?	30
3.1.3 Současná situace Romů v ČR.....	31
3.1.4 Ztížený přístup na trh práce.....	32
3.1.5 Ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení	33

3.1.6 Vzdělání	35
3.2 Osamocení rodiče	36
3.2.1 Rizika osamocené rodčovství.....	36
3.2.2 Znevýhodnění na trhu práce	37
3.2.3 Sociální izolace	38
3.2.4 Podpora osamocených rodičů.....	38
3.3 Zdravotně znevýhodněné osoby	39
3.3.1 Bariéry	40
3.4 Homosexuálové (LGBT+ komunita)	41
3.4.1 LGBT+ komunita	41
3.4.2 Definice homosexuality.....	42
3.4.3 Současné postavení homosexuálů v České společnosti	42
3.4.4 Partnerské soužití homosexuálů	43
4 Druhá část — Koncept kultury chudoby	45
4.1 Koncept kultury chudoby.....	45
4.2 Charakteristiky kultury chudoby	46
4.3 Rozdíl mezi chudobou a kulturou chudoby	48
4.4 Analýza sociálně vyloučených komunit optikou Lewisova konceptu	49
4.4.1 Zdravotně znevýhodněné osoby	50
4.4.2 Homosexuálové	51
4.4.3 Matky samoživitelky	53
4.5 Romové	54
4.5.1 Romská kultura jako kultura chudoby	56
4.5.2 Romové a kultura chudoby z pohledu státu	57
Závěr	60
Seznam použitých zdrojů.....	61

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obrázek 1: Index sociálního vyloučení v obcích v roce 2021	27
Obrázek 2: Graf vývoje počtu obyvatel hlásících se k romské národnosti	32
Obrázek 3: Index vývoje nabídkové ceny bytů	35
Obrázek 4: Analýza sociálně vyloučených komunit Zdroj: vlastní zpracování	50
Obrázek 5: Diagram vývoje romské kultury	56

Seznam použitých zkratk a symbolů

ČR	Česká republika
ČSÚ	český statistický úřad
ISV	index sociálního vyloučení
Kč	korun českých
LGBT	lesba, gay, bisexuál, transgender
LGBT +	lesba, gay, bisexuál, transgender a další skupiny sexuálních orientací
MPSV	ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
SLBD	sčítání lidu, domu a bytu
SVL	sociálně vyloučená lokalita
ZP	zdravotní postižení

ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je zamyslet se nad tím, zda je možné nazírat na sociálně vyloučené skupiny v současné České republice optikou konceptu kultury chudoby amerického antropologa Oscara Lewise.

S lidmi, kteří jsou nějakým způsobem sociálně vyloučeni, se běžně setkáváme. Někdy je to parné na první pohled, jindy nikoli, ale jedno mají všichni společné. Musí čelit různým každodenním překážkám. Sociálně vyloučených lokalit i lidí, kteří v nich žijí, stále přibývá. Ministerstvo práce a sociálních věcí ve své tiskové zprávě z roku 2015 uvádí, že se může jednat „až o 115 tisíc lidí soustředěných v celkem 606 lokalitách.“¹ Právě sociální vyloučení představuje společně s chudobou jeden z klíčových problémů české společnosti. Největší prostor je v práci věnován romské problematice. K tomuto tématu se snažím přistoupit komplexně a zamyslet se nad postavením Romů v současné české společnosti a v kontextu jejich jedinečné historie a kultury.

Chudoba může mít několik podob. Můžeme být relativně chudí oproti bohatšímu okolí, avšak v porovnání s těmi nejchudšími státy světa pořád dost bohatí. Hovoří-li se o chudobě, nemusí to být vždy ve spojitosti s nedostatkem finančních prostředků. Existuje přístup, který na chudobu nahlíží jako na disciplínu, která je ovlivněna kulturou a lidé si ji ve svých společenstvech předávají po celé generace. V 60. letech přišel americký antropolog Oscar Lewis s konceptem kultury chudoby. Kulturu chudoby chápe jako subkulturu moderních západních společností, v rámci níž jsou z generace na generaci předávány specifické strategie přežití a která se rozvíjí právě v situaci, kdy jsou lidé dlouhodobě postiženi relativní chudobou. Dle O. Lewise je na světě mnoho chudých lidí, to ale neznamená, že nutně žijí v kultuře chudoby.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou hlavních částí. Na začátku práce vymezují základní pojmy. Dále popisuje jednotlivé sociálně vyloučené skupiny v ČR a různé bariéry, se kterými se setkávají v každodenních situacích.

Druhá část práce se opírá o již zmiňovaného antropologa Oscara Lewise a jeho koncept „Culture of poverty“. Zprvu se jedná o všeobecný popis tohoto konceptu — vznik, charakteristické znaky, odlišení od běžně známé chudoby jako takové.

¹ HABÁŇ, P. *Počet sociálně vyloučených lokalit se za deset let zdvojnásobil*. In: MPSV [online]. 27.05.2015 [vid. 27.10.2023].

Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/775720/TZ_260515a.pdf/e143223d-83fa-de4e-5219-416016d4394b

Poté je dán koncept kultury chudoby do souvislosti s vyloučenými skupinami. Účelem je zamyslet se nad tím, zda je možné na jednotlivé sociálně vyloučené skupiny nahlížet optikou Lewisova konceptu kultury chudoby.

Cílem práce je popsat skupiny, které jsou v České republice postiženy sociálním vyloučením, a následně analyzovat, zda je možné u těchto skupin nalézt rysy kultury chudoby.

1 Vymezení základních pojmů

Úvodní stránky budou věnovány základním konceptům, které jsou s problematikou sociálního vyloučení často spojovány.

1.1 Sociální vyloučení a jeho definice

Sociálním vyloučením se dle zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, rozumí „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“².

Sociální vyloučení (také sociální exkluze) vychází z předpokladu, že existuje určitá část společnosti, která je specifickým způsobem relativně znevýhodněná vůči jejímu zbytku.³ Sociálním vyloučením jsou jednotlivci či skupiny vytěšňováni na okraj společnosti a je jim omezován nebo dokonce zcela zamezen přístup ke zdrojům, které jsou ostatním členům společnosti přístupné.⁴ Koncept sociálního vyloučení se v posledních letech stále více objevuje v evropském politickém a sociálně vědním diskurzu.⁵ Termín „sociální vyloučení“ je obvykle chápán v souvislosti s celou řadou potíží, které na osoby dopadají. Marginalizace na trhu práce představuje v současné době jednu z hlavních forem sociální exkluze. Může se jednat o nezaměstnanost, tedy vyloučení z placené práce, nebo o nahrazení pracovní pozice někým jiným.⁶

Nejedná se jen o problémy ekonomické, jako je to v případě chudoby, ale zejména o problémy sociální.⁷ Zhruba od 70. let 20. století začali sociální vědci přeměnou západní společnosti zjišťovat, že jim chybí termín, pomocí kterého by mohli označit a popisovat dlouhodobé postavení některých občanů na okraji moderní společnosti.

Přestože rysem těchto občanů byla jejich chudoba, tento pojem se odborníkům jevil

² Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 37. S. 1257. ISSN 1211-1244.

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

³ TOUŠEK, L., et. al. *Labyrintem zločinu a chudoby Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk, 2018. ISBN 978-80-7239-340-4. S. 26.

⁴ RŮŽIČKA, M., TOUŠEK, L. *Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby*. In: Jiří ŠUBRT, ed. *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2558-4. S. 121.

⁵ SIROVÁTKA, T., et. al. *Monitorování chudoby v České republice*. Praha: VÚPSV, 2002. ISBN 80-238-9788-8. S. 33.

⁶ MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení* [online]. Sociologický časopis 36 (3): 285–297. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2000. [vid. 08.01.2023]. S. 288.

Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2000/03/03.pdf>

⁷ WINKLER J., ŠIMÍKOVÁ I. *Hodnocení Vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách* [online]. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2005. [vid. 08.01.2023]. S. 13.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_175.pdf

jako nepřesný a nedostačující. Začali si uvědomovat, že samotná chudoba odkazuje pouze k materiálnímu nedostatku, ale opomíjí nedostatky v každodenním životě, stejně tak jako další jevy, které u lidí žijících na okraji moderní společnosti byly pozorovány.⁸ Přesto existují autoři, kteří považují sociální vyloučení za projev extrémní chudoby.⁹

Základní charakteristika sociálního vyloučení spočívá ve výrazném omezení v následujících možnostech:

- přístup na otevřený trh práce;
- přístup k veřejným službám včetně sociálních služeb či vzdělávání;
- kontakt se sociálním okolím;
- řešení osobních krizí;
- politické participace;
- omezení schopnosti a dovednosti těchto výše zmíněných možností využívat.

Specifickou roli v sociálním vyloučení hraje etnicita.¹⁰ Častým projevem sociálního vyloučení je nedostatečný přístup k základním službám jako jsou veřejné či komerční služby, veřejná doprava, pečovatelská služba, lékařská péče apod.¹¹ Různí lidé mají zkrátka různou míru svobody. Fakt, že se lidé liší svobodou volby, je podstatou sociální nerovnosti. V poslední době se v tomto kontextu užívá právě termín sociální exkluze.¹²

1.1.1 Historie sociální exkluze

O sociálním vyloučení neboli sociální exkluzi se objevují první zmínky na počátku 60. let minulého století. Děje se tak přibližně ve stejné době, kdy se začíná hovořit o nástupu takzvané postindustriální společnosti. V období, kdy společnost zažívala všeobecný vzestup, upozorňoval pojem sociální vyloučení na ostudné přežívání části populace, na kterou ekonomický rozmach, jež zajišťoval blahobyt společnosti, vůbec nedolehl. Jednalo se o lidi, kteří nevyvolávali žádné obavy, spíše jen soucit, a i když bylo postavení těchto lidí ostudné, nesouviselo s trhem práce. „*Jejich bída byla dána tím, že na žádnou*

⁸ BROŽ, M., et. al. *Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Člověk v tísní*, 2007. ISBN 978-80-86961-27-9. S. 6.

Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/88/file/1364590154-cerny-petr.pdf>

⁹ ČADA K., et. al. *Analýza soc. vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s. r. o., 2015. S. 15

Dostupné z:

https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analýza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

¹¹ NAVRÁTIL, P. *Romové v České společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8. S. 34.

¹² BAUMAN, Z., MAY, T. *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-026-1. S. 81.

práci nedosáhli, nikoli tím, že by je práce ožebračovala.“¹³ Toto vidění podporovali také myslitelé téže doby a začali podobné skupiny označovat tímto novým termínem.¹⁴

Debata o konceptu sociální exkluze přišla až v době, kdy státní úředník René Lenoir publikoval roku 1974 knihu s názvem *Exkludování. Jeden Francouz z deseti*. Nicméně ani Lenoir ve své knize nezkoumá společensko-ekonomické mechanismy, jejichž následkem by bylo sociální vyloučení. Považuje je za problém těch, kteří jsou málo adaptabilní a tím si ve společnosti vyžadují soucit. Kromě fyzicky a mentálně handicapovaných řadí do této skupiny také sociálně neadaptované, jež dělí do dvou kategorií: lidé marginální a asociální (žebráci, alkoholici, prostitutky, ...) a zranitelné osoby (příslušníci rasových a etnických menšin). Lenoir prakticky o nezaměstnaných vůbec nehovoří. Téma nezaměstnanosti nebylo v první polovině 70. let tak aktuální. Změna přišla na konci 70. let, kdy se pojem sociálního vyloučení šířil spolu s dlouhodobou nezaměstnaností a obtížným proniknutím na trh práce.¹⁵

Postindustriální společnost budí zdání, že téměř všechny výhody průmyslové společnosti zůstanou do budoucna zachovány, nicméně jak se ukazuje, postindustriální společnost s sebou nese nečekaně tvrdou realitu prohlubujících se sociálních nerovností a narůstající chudobu. Tento jev se děje i v těch ekonomicky nejvyspělejších zemích.

Sociologové Daniel Bell a Alain Touraine považují za hlavní stratifikační faktor postindustriální společnosti vzdělání a výkon.¹⁶

1.1.2 Vnější vlivy

Vnějšími vlivy sociálního vyloučení se rozumí takové jevy, které jsou mimo dosah a kontrolu vyloučené osoby. Sociálně vyloučení lidé je nemohou ovlivnit vlastním jednáním či tak mohou činit jen obtížně. Vnější příčiny jsou dány širšími společenskými podmínkami nebo vyplývají z jednání lidí, kteří se v kruhu sociálního vyloučení nevyskytují.

Do těchto vlivů spadá především následující:

- trh práce a jeho charakter,
- bytová politika státní správy a místní samosprávy,
- sociální politika státu,
- praxe místních samospráv ve vztahu k sociální oblasti,

¹³ KELLER, J. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-031-5. S 168.

¹⁴ Tamtéž, s. 168.

¹⁵ Tamtéž, s. 168.

¹⁶ Tamtéž, s. 13.

- diskriminace či stigmatizace některých jedinců na základě charakteristik jako rasa, etnicita, národnost, sociální status apod.¹⁷

1.1.3 Vnitřní vlivy

Do vnitřních vlivů či příčin řadíme takové jevy, které jsou důsledkem jednání konkrétních lidí, jichž se sociální vyloučení týká. Tito lidé mohou svým jednáním přímo způsobovat anebo posilovat existenci sociálního vyloučení. Přestože se jedná o příčiny individuální, jsou povětšinou důsledkem příčin vnějších

Jedná se například o tyto jevy:

- ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti,
- dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům,
- orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace,
- apatie a nízká motivace k řešení vlastních problémů ad.¹⁸

1.2 Segregace

„Prostorová segregace je jedním z nejviditelnějších projevů sociálního vyloučení.“¹⁹

Může nastat dobrovolně, tedy svobodnou volbou jedince (tzv. separací), nebo nedobrovolně, a v tom případě hovoříme o již zmíněném pojmu segregace. Segregace však může za určitých okolností vykazovat kladné stránky, a to zejména tehdy, když prostorové vyloučení přináší segregovaným osobám vzájemný pocit vnitřní sounáležitosti a může v něm probíhat vytváření vlastní identity. I přesto však segregace posiluje sociální nerovnosti a sociální vyloučení.²⁰

1.2.1 Slumy

Dalším typem segregace jsou tzv. slumy. Právě s tímto termínem se setkáme v Lewisových výzkumných studiích. Slumem se označuje obytná čtvrť, která je nějakým způsobem nevyhovující pro život v ní. Chudinská čtvrť se vyznačuje zástavbou ve velmi špatném až havarijním stavu s absencí základních potřeb pro každodenní život jako jsou pitná voda, elektřina, kanalizace, zdravotnická zařízení, rekreační areály ad.²¹

¹⁷ BROŽ, M. et. al., pozn. 8, s. 8.

¹⁸ Tamtéž, s. 9.

¹⁹ TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. Plzeň: Filozofická fakulta ZČU. [vid. 20.01.2023]. S. 14.

Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf

²⁰ Tamtéž, s. 14-15.

²¹ NEVES, W. in *Internation Encyclopedia of Housing and Home*. Elsevier Science, 2012. ISBN 978-0080449104. S. 316-320.

Bývá přelidněná s nízkou mírou obslužnosti, což ji dělá nebezpečnou, „nezdravou“ a celkově sociálně nežádoucí. Tento výraz je obvykle užíván ve spojení s většími územními plochami venkovského nebo častěji městského typu. Může se však jednat také o označení jednoho osamoceneného obydlí.²² Navzdory všem negativním jevům, které slum doprovází, může v městských slumech a chudinských čtvrtích existovat pocit sounáležitosti a tzv. esprit se corps²³, jakýsi duch jednoty. Tato skutečnost se může lišit na základě několika faktorů. Mezi hlavní faktory patří velikost slumu, jeho poloha, etnický původ, délka pobytu, příbuzenské vazby a svoboda či nesvoboda pohybu.²⁴

Podobné označení jako je „slum“ zmiňuje ve své knize také M. Jakoubek, který popisuje romské osady jako „místo“, ve kterém se předávají kulturní vzorce z jedné generace na druhou. Jakoubek také zdůrazňuje, že nositelé těchto kulturních vzorců se nemusí týkat nutně a pouze Romů – v této kultuře se může stát Romem kdokoli, a sice procesem socializace, ve kterém jedinec získá určité kompetence dané kultury.²⁵

1.2.2 Ghetta

Původně se pojem ghetto spojoval s Židy, kteří do nich byli umístováni. Zpravidla se jedná o označení prostoru, kam jsou záměrně soustředěni jedinci, kteří byli označeni za příslušníky určité etnické, sociální, národnostní nebo náboženské skupiny.²⁶ Ghetto znázorňuje extrémní formu prostorové segregace. Předpokladem existence ghetta je nedobrovolné vyloučení jedinců ze společnosti na základě sociokulturních charakteristik.²⁷ Keller ve své knize uvádí, že se pojem „ghetto“ stal natolik běžný jak v politické, tak mediální sféře, že se stal nadužívaným a skutečný význam tohoto slova není vždy úplně jasný.²⁸ Pro přesné vymezení je nezbytné určit, jakou funkci vzhledem k většinové společnosti ghetto naplňuje. Dle francouzského sociologa Wacquanta „*ghetto prostorově uvěznuje ovládanou skupinu, aby umožnilo vládnoucím monopolizovat žádané statky a příležitosti*“.²⁹

²² HARRIS, R. in *International Encyclopedia of Human Geography*. Hamilton: Elsevier Science, 2009. ISBN 978-0-08-044910-4. S. 157-162.

²³ LEWIS, O. *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty — San Juan and New York*. New York, 1966. ISBN 0394450469. S. 47.

²⁴ Tamtéž, s. 47.

²⁵ JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-140-2. S. 11-13.

²⁶ BROŽ, M. et. al., pozn. 8, s. 40.

²⁷ TOUŠEK, L., pozn. 19, s. 15.

²⁸ KELLER, J., pozn. 13, s. 103.

²⁹ WACQUANT, L. *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. New York: Oxford University Press, 2004. ISBN 0195305620. S. 237.

Lewisův koncept zmiňuje také J. Keller, který o něm píše právě v souvislosti s ghety a hyperghety, ve kterých je obyvatelstvo tvořeno zejména dělníky. Také Lewis ve své knize podotýká, že se kultura chudoby vyvine u dělníků migrujících do měst pravděpodobněji, než by tomu mohlo být u jiných skupin. Nejohroženějšími skupinami jsou osoby z nižších vrstev.³⁰

Keller má za to, že právě koncept kultury chudoby vystihuje situaci, která se v ghettech vyskytuje. Minimum sociální organizace, nedostatek soukromí (zejména ve slumech) nebo neschopnost mužů postarat se o rodinu.³¹

K nahlédnutí a pochopení způsobu života v městských ghettech, která jsou v České republice tvořena převážně Romy, může pomoci koncept kultury chudoby od Lewise, kterému se podrobněji věnuji v druhé části této práce.³²

1.3 Proč nerovnost narůstá?

V této oblasti lze hovořit o trojím vysvětlení příčin tohoto nárůstu. Dle prvního z nich kapitalisté zhruba od poloviny 70. let útočili proti práci. Podnikatelům a akcionářům se dařilo zvyšovat zisky ze svého vlastnictví na úkor mezd, a to jim umožnilo přivlastňovat si podíl z nově vytvořeného bohatství.

V druhém případě dochází k prudkému nárůstu nejvyšších zaměstnaneckých odměn, zatímco nižší a střední mzdy stagnují, ne-li dokonce klesají.

Třetí vysvětlení konstatuje, že se prohlubeň nerovnosti zvyšuje zejména mezi ekonomicky aktivními na straně jedné a mezi těmi, kdo byli z trhu práce vyloučeni, ať už z důvodu věku či nezaměstnanosti. Zatímco příjmy manažerů se za posledních dvacet let o dost zvýšily, platy řadových zaměstnanců klesly.³³

1.4 Sociální identita

Pojmem etnicita odkazujeme ke vztahům mezi skupinami, ve kterých se členové považují za odlišné oproti členům jiných skupin. Zároveň jsou tyto skupiny mnohdy v odlišné pozici sociální hierarchie.³⁴ Etnicita je postavena na kulturních odlišnostech,

³⁰ LEWIS, O. pozn. 23, s. 45.

³¹ KELLER, J., pozn. 13, s. 108.

³² JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 35.

³³ KELLER, J., pozn. 13, s. 19-20.

³⁴ ERIKSEN, H. T. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6. S. 28-29.

jakými mohou být jazyk nebo náboženství³⁵ Předpokládá se, že etnicita je součástí sociální identity každého člověka, kterou lze odvodit z odpovědi na otázku „kdo jsem“?³⁶

Identita se v průběhu našeho života vyvíjí a proměňuje, a to i ve vztahu k těm, od nichž se vymezujeme. Právě Romové, o kterých se jako o sociálně vyloučené komunitě zmiňují nejvíce, ztrácí jakožto romské etnikum své pozitivní charakteristiky. Právě majoritní společnost charakterizuje Romy na základě negativně interpretovaných aspektů, což nepochybně ovlivňuje pohled vnějších skupin právě na Romy.³⁷ Každá identita také představuje odlišení se od někoho jiného. Tuto „jinakost“ můžeme pojmut jako příležitost poznávat různé nebo se naopak negativně vymezovat vůči druhým.³⁸

1.5 Chudoba a její definice

Chudoba není nutnou podmínkou sociální exkluze, avšak je s ní velmi často spojována³⁹, se sociálním vyloučením totiž nepochybně souvisí.⁴⁰ Dle P. Navrátila je chudoba jedním z projevů sociálního vyloučení. V dnešní době znamená chudoba také „omezení či absenci spotřebitelské volby“⁴¹, což v konzumní společnosti představuje jednu z forem svobody.⁴²

Definic chudoby existuje několik, a i přesto, že obsahují stejný základ, pohled na ni se liší. Pro upřesnění je vhodné uvést několik definic a udělat si tak možný obrázek, jak lze chudobu vymezit.

Dle Organizace spojených národů znamená chudoba více než nedostatek příjmů a produktivních zdrojů k zajištění udržitelného živobytí. „Mezi její projevy patří hlad a podvýživa, omezený přístup ke vzdělání a dalším základním službám, sociální diskriminace a vyloučení a také nedostatečná participace na rozhodování.“⁴³

³⁵ Tamtéž, s. 316-317.

³⁶ MACEK, P. *Kdo má nárok na identitu? Může (vývojová) psychologie inspirovat sociální vědy?* [online]. 6.12.2009 [vid. 10.01.2023]. S. 10.

Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2009/SOC403/um/Identita_deve_psych.pdf

³⁷ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme — jde o to jak. Dějiny, současní situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti.* Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9. S. 88.

³⁸ Tamtéž, s. 87.

³⁹ SIROVÁTKA, T. et. al. pozn. 5, s 32.

⁴⁰ MAREŠ, P., pozn. 6, s 289.

⁴¹ BAUMAN, Z., MAY, T. *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie.* Praha: SLON, 1996. ISBN 978-80-7419-026-1. S. 198.

⁴² MAREŠ, P., pozn. 6, s. 289.

⁴³ UNITED NATIONS. *Ending Poverty.* In: *United nations* [online]. [vid. 21.01.2023].

Dostupné z: <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>

Jedna z nejznámějších definic chudoby v odborné literatuře pochází od Petera Townsenda, který uvádí, že: „*Jedinci, rodiny a skupiny mohou být označeni za chudé, jestliže jejich zdroje nejsou dostačující pro zajištění stravy, participace a životních podmínek, které jsou obvyklé, nebo jejich dosažení je přinejmenším široce podporováno a schvalováno ve společnosti, do níž náleží. Jejich zdroje jsou podprůměrné a jednotlivci či rodina jsou vyloučeni z běžných životních vzorců, zvyků a činností.*“⁴⁴ Z tohoto konceptu vychází také Rada Evropy, která v kontextu Evropské unie přijala definici, podle níž se za chudé považují „*osoby, jejichž zdroje (materiální, kulturní a sociální) jsou tak omezené, že je vylučují z jejich minimálního přijatelného způsobu života v členském státě, ve kterém žijí*“.⁴⁵ V česky psané literatuře se můžeme setkat s definicí Krebse, který uvádí, že je chudoba „*stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji (příjmy, statky), a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, invalidita, péče o dítě aj.), a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální*“.⁴⁶

Ladislav Rabušic předkládá, že být chudý znamená minimálně tři rozdílné věci:

- a) absenci možnosti uspokojit základní životní potřeby,
- b) mít méně než ostatní

c) nebo mít pocit deprivace kvůli nedostatečnému příjmu k uspokojení svých potřeb.

Dále k tomu dodává, že pro pochopení uvedené typologie je nutné definovat užité pojmy jako „životní potřeby“, „absence“, „méně než ostatní“ a další.⁴⁷

Pokud se lidé ocitnou v chudobě, měla by jim být poskytnuta pomoc. Tuto pomoc zakotvuje několik mezinárodních dokumentů, v případě České republiky se jedná o základní listinu práv a svobod. V listině základních práv a svobod v článku 30 odst. 1 a 2 stojí: „*Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci,*

⁴⁴ TOWNSEND, P. *Poverty in the United Kingdom*. United States: Penguin, 1979. ISBN 978-0140221398. S. 31.

⁴⁵ EUROSTAT. *The measurement of poverty and social inclusion in the EU: achievements and further improvements* [online]. 25.11. 2013. [vid. 21.01.2023]. S. 2.

Dostupné z:

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2013/WP_25_Eurostat_D_En.pdf

⁴⁶ KREBS, V. et. al. *Sociální politika*. 4. aktualizované vydání. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1. S. 504.

⁴⁷ RABUŠIČ, L. *The Poverty of the Czech Elderly – Myth or Reality?* [online]. Czech sociological Review, Vol. 6, No 1. Brno: Masarykova univerzita, 1998. [vid. 23.01.2023]. S. 5—24.

Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/1998/11/02.pdf>

*jakož i při ztrátě živitele. Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.*⁴⁸

Specifikem České republiky je velká regionální nerovnost, kterou lze pozorovat zejména v Ústeckém a Karlovarském kraji. Ve srovnání s bohatými kraji zde trpí chudobou více než čtyřnásobný počet lidí.⁴⁹

1.6 Měření chudoby

Abychom mohli určit, jak a jakým způsobem je chudoba ve světě zastoupena, je nutné ji měřit. Toto měření spočívá především v identifikování chudých a zjištění jejich podílu v populaci. Měření se provádí zejména z nutných administrativních důvodů, protože je třeba zjistit osoby, kterým budou poskytnuty sociální dávky.⁵⁰ Mezinárodní hranice chudoby je od září 2022 stanovena Světovou bankou na 2,15 dolaru na osobu a den.⁵¹

1.7 Relativní chudoba

Relativní chudoba je založena na srovnání životní úrovně jedince s průměrnou životní úrovní celé společnosti.⁵² Jedinec v tomto stavu tedy uspokojuje základní životní potřeby na nižší úrovni, než je průměrná životní úroveň celé společnosti. Oproti absolutní chudobě je tento typ chudoby více typický pro Evropské státy a obecně pro vysokopříjmové státy. V otázce bohatých států nezáleží na reálné příjmové či životní úrovni, důležitá je pozice ve srovnání se zbytkem společnosti.⁵³ Podstatným ukazatelem je v případě relativní chudoby postavení v porovnání s jinými členy naší společnosti. Důsledkem růstu příjmových nerovností jsou hlubší sociální rozdíly.⁵⁴

1.8 Absolutní chudoba

Hovoříme-li o tzv. absolutní chudobě, máme na mysli stav, ve kterém člověk nemá zabezpečeny základní lidské potřeby. Těmito potřebami se míní příjem pitné vody, potravy,

⁴⁸ Usnesení č.2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 1993, částka 1/1993. [vid. 28.01.2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

⁴⁹ PROKOP, D. *Slepé skvrny*. Brno: HOST, 2019. ISBN 978-80-7577-991-5. S. 38.

⁵⁰ SIROVÁTKA, T. et. al., pozn. 5, s. 33.

⁵¹ THE WORLD BANK. *Measuring Poverty* [online]. Aktualizováno 30.11.2022. [vid. 28.01.2023].

Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty>

⁵² ŠUSTOVÁ, Š. Měření chudoby a příjmová chudoba v České republice. In: ČSÚ [online]. 21.11.2013 [vid. 29.01.2023]. Dostupné z:

<https://www.czechdemography.cz/res/archive/002/000220.pdf?seek=1468955282>

⁵³ WILKINSON, R., PICKETTOVÁ, K. *Rovnováha: proč je rovnost výhodná pro každého*. Grimmus, 2013. ISBN 978-80-87461-09-9. S. 30.

⁵⁴ WILKINSON, R., PICKETTOVÁ, K., pozn. 53, s. 41-43.

základní zdravotních a hygienických služeb, střecha nad hlavou apod.⁵⁵ Tato extrémní chudoba způsobuje přímé ohrožení a ovlivňuje kvalitu života. Každý, kdo žije za méně než 2,15 dolaru na den, se ocitá v extrémní chudobě. Dlouhodobému úsilí o snížení této chudoby způsobila velkou překážku pandemie COVID-19.⁵⁶ Dle Ondrejkoviče „*absolutní chudoba dělá člověka neschopným být lidským a ohrožuje jádro jeho existence*“.⁵⁷ Extrémní chudoba se soustřeďuje zejména ve státech subsaharské Afriky, přičemž nejvíce je zde ohrožená Nigérie. Po subsaharské Africe následuje Jižní Asie, ve které dominuje stát Indie.⁵⁸

System sociálního zabezpečení v České republice zajišťuje minimální úroveň pro přežití lidem, kteří jsou tímto druhem chudoby postiženi.⁵⁹

1.9 Příčiny chudoby

Mezi nejčastější příčiny chudoby patří příčiny politické, ekonomické a sociální, demografické a enviromentální. Za politické důvody lze označit válečné konflikty, které brání přístupu k finančním, lidským i přírodním zdrojům a často vedou k zadlužení státu. Tyto zdroje jsou přitom potřeba na rozvoj dané země. Dalšími politickými důvody mohou být vysoce korupční prostředí, nedůsledné embargo na dovoz zbraní nebo autoritářské a diktátorské režimy, které velmi málo vymáhají práva a lidsko-právní normy.⁶⁰

Ekonomickými důvody se myslí zejména vysoká zadluženost rozvojových zemí, nestálé ceny přírodních zdrojů, vysoká nezaměstnanost, nedostatečná zdravotní péče a vzdělání.⁶¹ V České republice je ohrožení chudobou z velké části podmíněno vzděláním. Vysokoškolsky vzdělaný Čech má zhruba desetkrát menší šanci, že ho postihne nezaměstnanost nebo jiné materiální ztráty, oproti člověku se základním vzděláním.⁶² Ekonomické vyloučení se pak projevuje omezeným přístupem na primární, ale také sekundární trh práce.⁶³

⁵⁵ KELBICH, J., et. al. *Chudoba, nezaměstnanost a další témata Pražské školy alternativ*. Praha: Ekumenická Akademie, 2012. ISBN 978-80-87661-03-1. S. 9.

⁵⁶ The World Bank, pozn. 51.

⁵⁷ ONDREJKOVIČ, P., et. al. *Sociální patológia*. Bratislava: VEDA, 2000. ISBN 80-224-0616-3. S. 56.

⁵⁸ THE WORLD BANK. *Correcting course. Poverty and Shared Prosperity 2022*. Washington, DC, USA: The World Bank Publications, 2022. ISBN 978-1-4648-1894-3. S. 36

Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b96b361a-a806-5567-8e8a-b14392e11fa0/content>

⁵⁹ KELBICH, J., et. al., pozn. 55, s. 9.

⁶⁰ Tamtéž, s. 13-14.

⁶¹ Tamtéž, s. 14.

⁶² PROKOP, D., pozn. 49, s. 44.

⁶³ BROŽ, M. et. al., pozn. 8, s. 11.

Vysoká hustota obyvatel, která způsobuje nízkou dostupnost zdrojů, a vysoká porodnost jsou hlavními ukazateli demografických příčin chudoby.⁶⁴

Do enviromentálních příčin lze řadit půdní degradaci, která snižuje zemědělskou produkci a způsobuje ekonomický propad, odlesňování, jehož dopady mají za následek nedostatek přírodních zdrojů a napomáhají ke změně klimatu. V neposlední řadě se jedná také o přírodní katastrofy, které mají za následek několik důsledků jako např. zničení obydlí nebo míst, kde lidé vykonávají svou práci, nízkou dostupnost přírodních zdrojů, ekonomickou nestabilitu apod.⁶⁵

1.10 Majorita a minorita ve společnosti

Jedním z podstatných rysů společnosti je způsob, jakým jsou do ní začleněny různé menšiny. Postoje většinové společnosti hrají v tomto začlenění významnou roli.⁶⁶ Pojem „majorita“ lze vykládat jako většinové zastoupení obyvatel jednoho národu, v našem případě tedy Čechů. Minoritou, též „menšinou“, se má obvykle na mysli národnost, etnická nebo rasová skupina, ale nemusí tomu tak být vždy. Za minoritní skupinu jsou velmi často označováni např. imigranti, homosexuálové, lidé s různým náboženským přesvědčením atd.⁶⁷ Sheaffer definuje menšinu jako „*podřízenou skupinu, jejíž příslušníci mají významně méně kontroly nebo moci nad vlastními životy, než mají příslušníci dominantní nebo většinové skupiny*“.⁶⁸ Za menšinu bývají označovány skupiny lidí, kteří jsou kvůli tělesným nebo kulturním vlastnostem vyčleněni ze skupiny ostatních lidí ve společnosti a zachází se s nimi nerovně⁶⁹. Majoritní skupiny mohou na jejich segregaci z majority reagovat několika způsoby. Jedním z nich je asimilace, tedy přizpůsobení menšiny společnosti většinové, přičemž se jedná o celkem častý proces. Opačnou reakcí může být úplné či částečné odtržení od majoritní skupiny, které je však v principu neslučitelné se státními politikami.⁷⁰ Nemůže být menšiny bez většiny a naopak.⁷¹

⁶⁴ KELBICH, J., et. al., pozn. 55, s. 14.

⁶⁵ KELBICH, J., et. al., pozn. 55, s. 15.

⁶⁶ HOŘENÍ, K. *Co si myslíš o...: předsudky v české společnosti a jak s nimi účinně pracovat ve škole*. Praha: ÚSTR, 2018. ISBN 978-80-87912-86-7. S. 172.

⁶⁷ NAVRÁTIL, P., pozn. 11, s. 16.

⁶⁸ SCHAEFER, R. T. *Racial and Ethnic Groups*. Londýn: Pearson, 2009. ISBN 978-020568366. S. 5.

⁶⁹ FEAGIN, J. *Racial and Ethnic Relations*. Londýn: Pearson, 2003. ISBN 978-0205024995.

⁷⁰ ERIKSEN, H. T. *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha: SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-053-7. S. 202-203.

⁷¹ JANÁK, D. *Skryté menšiny: ke koncepčním otázkám výzkumu menšin ve veřejné správě* [online]. Opava: Fakulta veřejných politik v Opavě, 2021. [vid. 20.02.2023]. S. 79.

Dostupné z: <https://www.vssp.slu.cz/pdfs/vsp/2021/01/04.pdf>

1.11 Předsudek vs. stereotyp

Při styku se sociálně vyloučenými osobami se často setkáváme s předsudky a stereotypy, které naše postoje a chování k těmto osobám ovlivňují. „*Předsudek se vztahuje k nepříznivým představám a postojům vůči konkrétní skupině.*“⁷² Bauman a May zmiňují, že tam, kde do našich představ vstupují předsudky, je třeba být neustále ve střehu. Předsudek nám brání uznat, že by cizí skupina lidí mohla mít poctivé úmysly.⁷³ Jedním z hlavních rysů předsudku je jeho stereotypnost.⁷⁴ Stereotyp představuje příliš silné přesvědčení spojené s nějakou kategorií, přičemž může být pozitivní nebo negativní. Jeho funkce spočívá v tom, že má racionálně vysvětlit naše chování a postoj vůči této kategorii.⁷⁵ Podstatné je, že stereotypy nemusí vypovídat o sociální realitě a v některých případech mohou fungovat jako sebenaplňující se proroctví.⁷⁶

Předsudky a diskriminace jsou pro mnoho Romů vážným a skutečným problémem.⁷⁷ V České republice podléhá značná část veřejnosti určitým stereotypům a předsudkům, které vůči romské skupině zaujímají. Tyto stereotypy jsou podporovány médii, články, filmy, ale také knihami. Mnoho lidí se domnívá, co hůře, je přesvědčeno o tom, že jsou Romové či Cikáni zloději, kteří vedou nedobry život.⁷⁸ Tato část spatřuje v Romech individua, která se vyhýbají práci, využívají sociálních dávek, nedodržují předpisy, mají blízko k násilí ad.⁷⁹

1.12 Koncept symbolických hranic

Chceme-li říci, kdo jsme, vždy pracujeme s hranicemi.⁸⁰ V každodenním životě neustále klasifikujeme jiné osoby a věci. Pomocí hranic definujeme sebe a ostatní a tento proces vede k následnému vytváření sociálních rozdílů mezi jednotlivými skupinami.⁸¹ Pojmem „My“ označujeme skupinu, do které patříme a rozumíme jí. „Oni“ představují skupinu, do které nemáme přístup nebo k ní náležet nechceme. Tyto protiklady jsou nerozlučné, protože jeden nemůže být bez druhého. Setkávají-li se příslušníci určité skupiny

⁷² NAVRÁTIL, P., pozn. 11, s. 21.

⁷³ BAUMAN, Z. MAY, T., pozn. 12, s. 45.

⁷⁴ NAVRÁTIL, P., pozn. 11, s. 22.

⁷⁵ NOVÁK, T. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-119-4. S. 11.

⁷⁶ ERIKSEN, H. T., pozn. 70, s. 54-55.

⁷⁷ JAKOUBEK, M. *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-105-5. S.197.

⁷⁸ COHN, W. *Cikáni*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-008-7. S. 18.

⁷⁹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. dopl. Vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. ISBN 80-7067-952-2. S. 115.

⁸⁰ ŠANDEROVÁ, J., ŠMÍDOVÁ, O. *Sociální konstrukce nerovnosti pod kvalitativní lupou*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-015-5. S. 39.

⁸¹ ŠAFR, J. *Životní styl a sociální třídy: Vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-154-5. S. 22.

s neustálými předsudky a jsou terčem výroků, které odrážejí negativní stereotypy o jejich skupině, důsledkem může být stavění symbolické hranice. Tyto hranice proti nim staví většinová společnost a snadno se mohou proměnit v hranice reálné (např. na trhu práce či trhu s bydlením).⁸²

Dle antropologa A. Cohena je představa hranic klíčová pro pochopení mezí našeho sebeuvědomění prostřednictvím těch, kteří se nachází na druhé straně symbolické hranice.⁸³

⁸² HOŘENÍ, K., pozn. 66, s. 172.

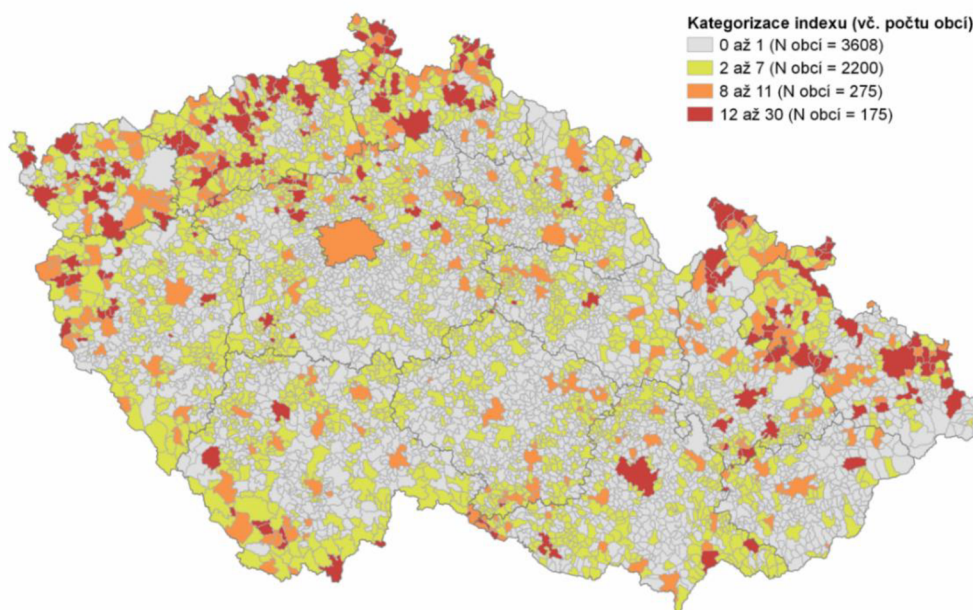
⁸³ BAUMAN, Z. MAY, T., pozn. 12, s. 43-55.

2 Sociálně vyloučené lokality v současné ČR

Jeden z nejvýznamnějších rozměrů sociálního vyloučení tvoří prostorové vyloučení. Není pravidlem, že v sociálně vyloučených lokalitách žijí výhradně Romové, i když je s nimi většina z nás spojuje. I díky mediální síle, která se v posledních letech stále zvětšuje, se může zdát, že se celé prostorové vyloučení vztahuje pouze na Romy. Toto prostorové vyloučení lze dělit na segregaci, tedy nedobrovolné vyloučení, a separaci, tj. dobrovolné odloučení.⁸⁴ Za indikátory lokalit, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, dle Howartha (1999) lze určit následující indikátory:

- větší počet přelidněných bytů,
- menší míra dobrovolných aktivit,
- horší zdravotní stav populace,
- nižší střední délka života,
- nízké vzdělání obyvatel,
- vyšší podíl trestných činů.⁸⁵

Index sociálního vyloučení v obcích v roce 2021

Obrázek 1: Index sociálního vyloučení v obcích v roce 2021

Zdroj: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

⁸⁴SÝKORA, L. ed., TEMELOVÁ, J. ed. *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ministerstvo pro místní rozvoj 2005 [vid 09.04.2023]. S. 7. Dostupné z: <https://docplayer.cz/688928-Ludek-sykora-a-jana-temelova.html>

⁸⁵ NAVRÁTIL, P., pozn. 11, s. 35.

Agentura pro sociální začleňování vytvořila jednotný nástroj, který zahrnuje klíčové ukazatele v oblastech sociálního vyloučení a tyto ukazatele posuzuje v rámci indexu sociálního vyloučení (dále jen ISV). Indikátory, ze kterých je index složen, jsou: příjemci příspěvku na živobytí, příjemci příspěvku na bydlení, osoby v exekuci, dlouhodobě nezaměstnané osoby, předčasné odchody ze systému vzdělávání — běžné třídy. Tato data vycházejí z administrativních dat (MPSV, MŠMT, ČSÚ, Exekutorská komora).⁸⁶ Z mapy lze vyčíst, že se nejvyšší ISV za rok 2021 nejvíce vyskytuje v obcích na Karlovarsku a Ústecku a značná část obcí také v Moravsko-slezském kraji. Vyloučené lokality nalezneme zejména v pohraničí a výběžcích České republiky jako jsou Šluknovský, Frýdlantský, Javornický či Osoblažský.

Ve více než 140 českých základních školách tvoří podíl romských dětí jednu třetinu. Asi v 80 tvoří Romové většinu. V lokalitách jako je Chánov je koncentrace těchto dětí důsledkem prostorového vyloučení. Rodiče si v České republice mohou pro své děti základní školu zvolit, což může vést k vyloučení zařízení s vysokou mírou minoritního etnika v jejich hledáčku základních škol.⁸⁷

Prostorové vyloučení je nejzřetelnějším ukazatelem sociální exkluze. Sociálně vyloučené osoby a komunity nejčastěji žijí v lokalitách s nízkou kvalitou bydlení.⁸⁸ Sociálně vyloučené lokality jsou v Česku vnímány jako „romské“, a to i v těch případech, kdy Romové v dané lokalitě netvoří statistickou většinu. V této souvislosti hrozí riziko, že budou SVL spojovány výhradně s romskou skupinou obyvatel.⁸⁹

⁸⁶ MMR. Index sociálního vyloučení. In: *Agentura pro sociální začleňování* [online]. [vid. 09.04.2023]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

⁸⁷ PROKOP, D., pozn. 49, s. 77.

⁸⁸ BROŽ, M. et. al., pozn. 8, s. 10.

⁸⁹ ČADA K., et. al., pozn. 9, s. 17.

3 Sociálně vyloučené osoby a komunity v současné ČR

Mezi skupiny, které jsou ohrožené sociálním vyloučením, lze zařadit zejména osamělé rodiče, mladé manžele s dětmi, dlouhodobě nemocné a zdravotně postižené, lidi v penzi a specifickou kategorií tvoří také etnické a jiné minoritní skupiny.⁹⁰ Oproti Evropě se chudoba v České republice více vyskytuje mezi matkami samoživitelkami a samostatně žijícími důchodci⁹¹, sociální vyloučení na ně tak dopadá také. Romové jsou tímto vyloučením postihnuti velmi znatelně, a proto se budu ve své práci věnovat zejména problematice sociálního vyloučení romské skupiny.

3.1 Romové

Jak jsem již zmiňovala, romská komunita patří v České republice k nejrozšířenější minoritní skupině, na kterou sociální vyloučení dopadá. Rovný přístup k bydlení, vzdělání, zdravotní péči a zaměstnání není pro většinu Romů samozřejmostí. Nadále čelí sociálnímu vyloučení a segregaci, které plynou z protiromského smyšlení, jež stále v naší společnosti přetrvává. Jejich vyloučení se projevuje zejména na trhu práce, ve ztíženém přístupu ke kvalitnímu bydlení a nízké vzdělanosti.

3.1.1 Historie romské kultury

Jako každý národ mají i Romové svou dlouhou historii. Předkové dnešních Romů pravděpodobně patřili k obyvatelstvu Indie, které bylo již tehdy, v polovině 2. tisíciletí př. n. l., vytlačeno do odloučených a těžko přístupných oblastí.⁹² Předkové Romů zřejmě patřili k „*nejnižším a opovrhovaným kastám, které se nazývaly specifickými jmény, ale majoritní společnost je znala pod souhrnným označením Domové*“.⁹³ Právě odtud vzniklo dnešní pojmenování Romů. Projevy odmítání romských kočovníků se projevovaly od samého počátku jejich existence. Několik staletí pobývali Romové na území Byzantské říše, kde byl jejich jazyk výrazně ovlivněn oficiální řečtinou. Dále se Romové rozmisťovali na Balkánský poloostrov. Vůbec první Romy měl do oblasti Uher přivést král Ondřej II. roku 1219. Větší množství nepochybných informací o Romech na uherském území pocházejí ze 14. století. Soustředěně poté Romské skupiny vstoupily do Evropy na počátku 15. století. Projevy odmítání romských kočovníků se projevovaly od samého počátku jejich existence. Ještě nepříznivější situace nastala na přelomu 15. a 16. století, kdy byli Romové obviňováni z vyzvědačství ve prospěch Turků. V Českém království byly podmínky pro romské skupiny

⁹⁰ NAVRÁTIL, P., pozn. 11, s. 15.

⁹¹ PROKOP, D., pozn. 49, s. 39.

⁹² NEČAS, C., pozn. 79, s. 10-11.

⁹³ Tamtéž, s. 12

v té době ještě stále příznivé, nicméně kolem roku 1530 se začal šířit negativní vztah ke kočovným Romům také na našem území, a to v souvislosti s nepodloženými pověstmi.

Roku 1688 vykázal král Leopold I. Romy ze země a o 9 let později je označil za psance, což dávalo komukoli oprávnění romského muže zastřelit, zatímco ženy byly trestány fyzickým týráním či vyhoštěním za hranice. Marie Terezie po devíti letech své vlády, tedy v roce 1749, dekretem nařídila, aby byli Romové ze země vyhošťováni a při jejich návratu dokonce trestáni smrtí.⁹⁴ Teprve na počátku 60. let 18. století přistoupila Marie Terezie k asimilačnímu programu a volnému usazování Romů. V této realizaci pokračoval dále také syn Marie Terezie, Josef II., který se zasloužil zejména o usazení Romů na Moravě.⁹⁵ Důvodem postihů a celkový odpor k Romům nebyl důsledkem etnické příslušnosti, nýbrž způsobu života (krádeže, žebrota, věštění, ...).⁹⁶ Během druhé světové války byli Romové vyhlazováni v rámci romského holocaustu.⁹⁷

3.1.2 Rom nebo Cikán?

Hovoříme-li o Romech, koho tím máme vlastně na mysli? Často se stane, že osoby, které sebe sami za Romy nepovažují, jsou však jako Romové experty kvalifikovány.⁹⁸ L. Fonadová podotýká, že se romská populace na území České republiky vyznačuje hojnou různorodostí. Tuto rozdílnost lze spatřit např. v jazyce, zvycích nebo celkovém životním stylu.⁹⁹

Jaký je rozdíl mezi označením Rom nebo Cikán? J. Doubrava zmiňuje, že jsou tato slova významově naturální a mají stejný význam. Tím, že se někteří cikáni označí za „Romy“, si chtějí zlepšit svou reputaci. Mnoho příslušníků této skupiny označení „Cikán“ nijak nepohoršuje, někdo jej má dokonce radši a je na něj patřičně pyšný.¹⁰⁰ O tom, jak vzniklo označení „Romové“, se dočteme v předešlé kapitole. Jak se ale utvořil výraz „Cikáni“? Nejen o tom píše C. Nečas, který označuje slovo „Cikán“ jako nejrozšířenější pojmenování Romů, které proniklo do jazyků jednotlivých národů. V polovině 11. století se v Konstantinopoli objevili lidé označovaní za „Atsinganoi“. Pojmenování „Cikáni“ mělo

⁹⁴ Tamtéž, s. 28.

⁹⁵ MÁCHALOVÁ, M. *Lidé mezi lidmi*. Praha: Lidová demokracie, 1961. S. 37-38.

⁹⁶ NEČAS, C., pozn. 79, s. 13-30.

⁹⁷ NAVRÁTIL, P., pozn. 11, s. 57.

⁹⁸ FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. S. 18.

⁹⁹ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁰ DOUBRAVA, J. *Cikáni (Romové) aneb to, o čem se nesmí mluvit*. Praha: Olympia, 2021. ISBN 978-80-7376-627-6. S. 15-17.

vzniknout právě na základě této přezdívky příslušníků kacířské sekty, jež se věnovala věštění a čarování.¹⁰¹

P. Říčan popisuje, že výrazem „Rom“ se zdůrazňuje jednota všech Romů (vč. německých, francouzských, britských atd.), nicméně v naší zemi o sobě někteří Romové mluví spíše jako o Cikánech, mluví-li s gádži.¹⁰²

Slovník spisovné češtiny z roku 2005 definuje „Cikána“ jako „*příslušníka společenské skupiny indického původu, žijícího ještě někde potulně*“ a lháře s neklidnou povahou.¹⁰³ Výraz „Rom“ není ve slovníku umístěn.

3.1.3 Současná situace Romů v ČR

Postoj české společnosti vůči romské skupině není ani v současné době tak vstřícný, jak by si někteří přáli. To dokládají data z výzkumů veřejného mínění, ve kterém jsou zkoumány vztahy veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v České republice. Mezi tyto skupiny patří také Romové, kteří se ve výzkumu z března 2020 umístili na posledním, čtrnáctém místě.¹⁰⁴

Při SLDB 1991 směli příslušníci romského etnika poprvé od skončení druhé světové války uvést romskou národnost a romštinu jako svůj mateřský jazyk.¹⁰⁵ V současné době se odhaduje, že na území České republiky žije zhruba 250 tisíc Romů¹⁰⁶, přitom k výhradně romské národnosti se dle SLDB 2021 přihlásilo jen 4 458 obyvatel.

Zaměříme-li se na vývoj jednotlivých výsledků ze SLDB od roku 1991 do roku 2021, zjistíme, že se k romské národnosti přihlásil největší počet osob právě v roce 1991. Tehdy činil tento počet necelých 33 tisíc osob.¹⁰⁷ Nicméně základní složkou romské identity je právě vztah k vlastnímu romství a ten se projevuje především tím, že se k němu Romové přihlásí.¹⁰⁸ O deset let později, při SLDB v roce 2001, se počet těchto osob snížil o více než polovinu, na necelých 12 tisíc osob. Klesající trend pokračoval i při SLDB v roce 2011,

¹⁰¹ NEČAS, C., pozn. 79, s. 12-13.

¹⁰² ŘÍČAN, P., pozn. 37, s. 89.

¹⁰³ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1080-3. S. 42.

¹⁰⁴ TUČEK, M., *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 29.04.2020. [vid. 10.04.2023]. S. 2.

Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5199/f9/ov200429.pdf

¹⁰⁵ NEČAS, C., pozn. 79, s. 104.

¹⁰⁶ VLÁDA ČR. Romská národnostní menšina [online]. In: *Vláda České republiky*. 21.10.2022. [vid. 10.04.2023].

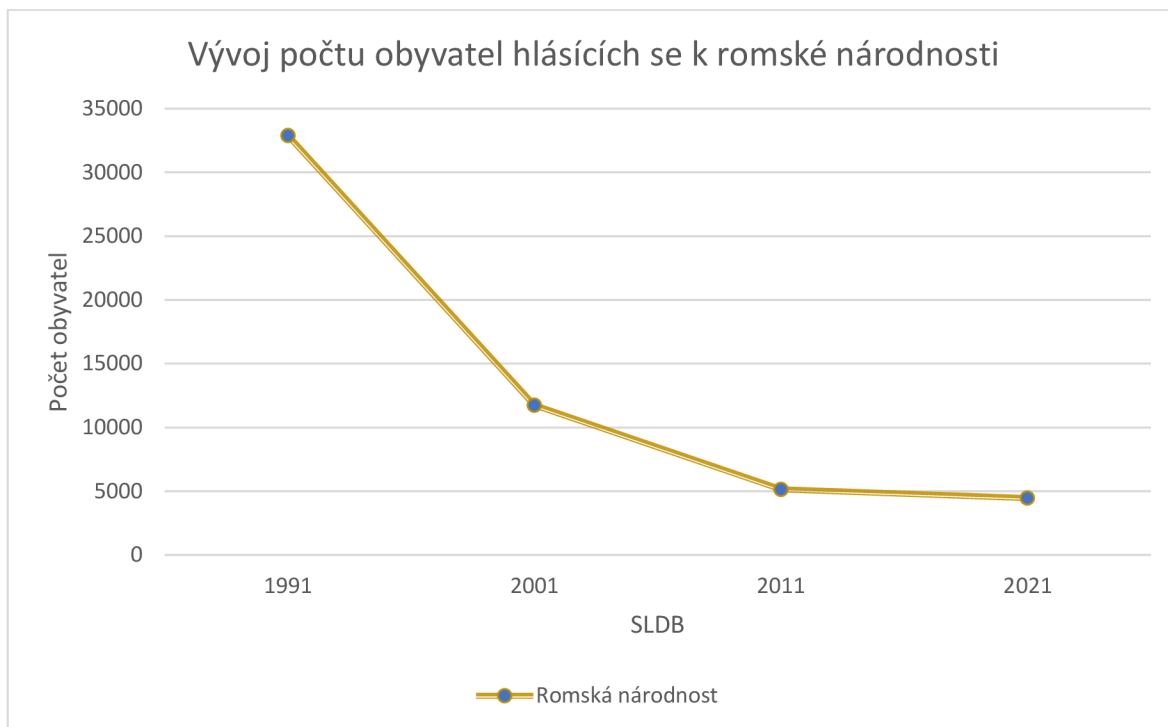
Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

¹⁰⁷ SLDB 2021. *Národnost* [online] 2023. [vid. 10.04.2023].

Dostupné z: <https://www.scitani.cz/narodnost>

¹⁰⁸ ŘÍČAN, P., pozn. 37, s. 89.

ve kterém romskou národnost uvedlo pouze něco málo přes 5 tisíc osob.¹⁰⁹ Z těchto výsledků vyplývá, že se k romské národnosti hlásí stále menší počet osob. Dle P. Říčana by národní identitu Romů posílila společenská elita naší země, která by se ke svému romství přihlásila.¹¹⁰

Obrázek 2: Graf vývoje počtu obyvatel hlásících se k romské národnosti
Zdroj: <https://www.scitani.cz/narodnost>

V současné době jsou Romové soustavně znevýhodňováni na trhu práce, ve vzdělání a v celkových životních příležitostech. Životní šance Romů jsou oproti majoritní společnosti mnohem menší.¹¹¹ L. Fonadová se domnívá, že v problematice znevýhodnění Romů hraje roli strukturální bariéra většinové společnosti, která jde určitým způsobem ruku v ruce s etnokulturními specifiky spojovanými s romskou komunitou.¹¹²

3.1.4 Ztížený přístup na trh práce

Diskriminace Romů na trhu práce stále přetrvává a představuje pro Romy jednu z největších obtíží. Mají obecně nízkou úroveň kvalifikace a společně s pověstí nespolehlivých pracovníků poté dochází k diskvalifikaci na trhu práce. Jsou zatlačeni na sekundární trh s vyšším rizikem nezaměstnanosti, ale také do černé či šedé ekonomiky.¹¹³

¹⁰⁹ SLBD 2021., pozn. 107.

¹¹⁰ ŘÍČAN, P., pozn. 37, s. 89.

¹¹¹ FÓNADOVÁ, L, pozn 98, s. 28.

¹¹² Tamtéž, s. 43.

¹¹³ MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-61-3. S. 55.

Jedním z největších handicapů představuje pro uplatnění Romů na trhu práce jejich nízká vzdělanostní úroveň. Nízká kvalifikační a vzdělanostní úroveň Romům neumožňuje navazovat rovnocenné profesní a sociální vztahy. Tento fakt má za důsledek také nízkou mobilitu a omezuje jejich kontakty. Pro romské pracovníky bývá také typická neschopnost setrvat delší časový úsek na jednom pracovišti. To patrně vychází z jejich staletého způsobu kočovného života. Rozporný je také systém sociálních dávek, který v podstatě zabezpečuje určité skupiny obyvatelstva takovými prostředky, které jim brání k propadu do chudoby.¹¹⁴ Diskriminace Romů na trhu práce je faktem, se kterým se romští obyvatelé setkávají. K této problematice se vyjadřuje také D. Prokop, který zmiňuje, že člověku s česky znějícím jménem stačilo rozeslat v průměru 7,5 přihlášky k pozvání na jeden pohovor, kdežto uchazeč s romským jménem potřeboval 12,5 přihlášky. Etnicita ovlivňuje také zájem zaměstnavatelů zjistit si o uchazečích více informací. Dle výzkumu Roma Survey 2011 Romové, kteří diskriminaci při hledání práce zažili, mají výrazně nižší nároky na vzdělání svých dětí.¹¹⁵

3.1.5 Ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení

Nekvalitní bydlení převážně vznikají na místech, která jsou z různých důvodů považována z hlediska bydlení za neatraktivní. Tato nízká kvalita poté způsobuje špatné životní podmínky.¹¹⁶ Romové se při hledání bydlení setkávají s diskriminací kvůli jejich etnickému původu nebo počtu dětí.¹¹⁷

Velká část těchto lokalit totiž vznikla v místech, která byla z různých důvodů považována z hlediska bydlení za nepřiliš atraktivní, tedy tam, kde by chtěl jen málokdo dobrovolně bydlet. Některé z lokalit pak přímo vznikly jako náhradní (či nouzová) forma ubytování pro jednotlivce a rodiny, které z nějakého důvodu přišli o své předchozí, zpravidla kvalitnější bydlení. Proces romského žití většinou doprovázelo bydlení v nájmu na dobu neurčitou (v obecním domě), přes bydlení v nájmu na dobu určitou (v obecním či soukromém bytu) k bydlení v nestandardních podmínkách (ubytovny, azylové domy

¹¹⁴ LISÁ, H. *Romové v České republice; sešity pro sociální politiku*. 1. vyd. Brno: Socioklub, 2001. ISBN 80-902260-7-8. S. 352-364.

¹¹⁵ PROKOP, D., pozn. 49, s. 117-118.

¹¹⁶ MPSV. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Praha, 2006. [vid. 28.03.2023]. S. 28-30.
Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/826137/060906b.pdf/746eb39e-78b5-c41f-9ad1-890337093dfa>

¹¹⁷ ÚŘAD VLADY ČR. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, sekce pro lidská práva, 2013. [vid. 28.03.2023]. S. 95.
Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/III_Zprava_pripominky_1_11_2013.pdf

či přeplněné byty u příbuzných). Mnoha dalším rodinám tento přechod hrozí. Podnětem k přechodu těchto podmínek v bydlení bývá většinou porušení zákona jednou ze smluvních stran. Nejběžnějším důvodem vypovězení smlouvy nájemníkům je neplacení nájmu a dalších služeb spojených s užíváním bytu. K pohybu opačným směrem dochází spíše ojediněle.¹¹⁸ Většina nájemních smluv je také s romským etnikem uzavírána na dobu určitou a nájemníci tak nemají záruku, že své bydlení neztratí. Bez ohledu na to, zda jsou nájemníky vzornými či nikoliv.¹¹⁹

Sociálně vyloučené lokality jsou často tvořeny právě nevyhovujícími byty s menší kvalitou. Jedná se o byty nedostatečně vybavené, které mnohdy nevyhovují hygienickým podmínkám či technickému stavu. Byty také bývají často přeplněné.¹²⁰

V posledních letech se také setkáváme s prudkým nárůstem cen nemovitostí, se kterými rostou také ceny energií a nájemného. Ministerstvo práce a sociálních věcí ve Zprávě o rodině z roku 2020 udává, že tyto ceny zdražují dvakrát rychleji, než je tomu u mezd. V důsledku toho poté klesá dostupnost bydlení nejen pro sociálně vyloučené osoby, ale také pro střední třídy, a přispívá to k prohlubujícím se nerovnostem v oblasti bydlení.¹²¹ Nájemních bytů je málo a některé skupiny jako matky samoživitelky, Romové či důchodci jsou na trhu s nimi znevýhodněni.¹²²

¹¹⁸ MPSV., pozn. 116, s. 28-30.

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/826137/060906b.pdf/746eb39e-78b5-c41f-9ad1-890337093dfa>

¹¹⁹ JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Praha: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8. S. 36.

¹²⁰ Tamtéž, s. 36.

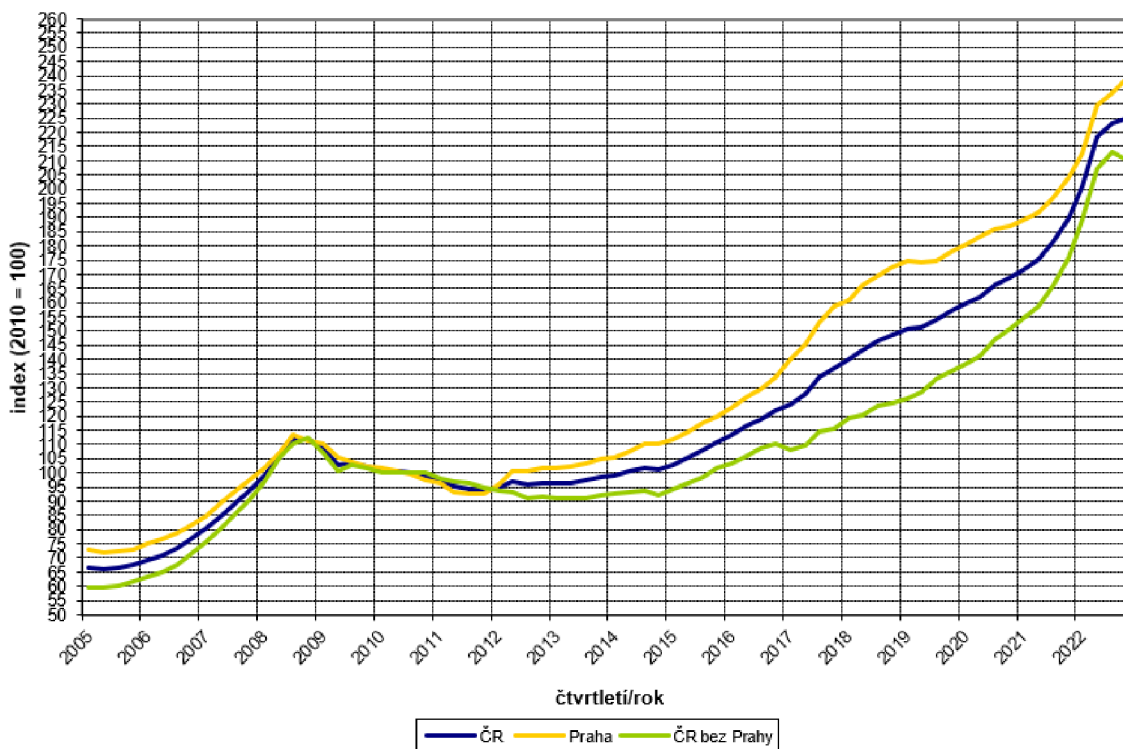
¹²¹ KUCHAŘOVÁ, V. et al. *Zpráva o rodině 2020* [online]. Praha: VÚPSV, 2020. [vid. 29.03.2023]. S. 6.

Dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va+o+rodin%C4%9B+2020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>

¹²² PROKOP, D., pozn. 49, s. 55.

Nabídkové ceny bytů (index, 2010 = 100)

Obrázek 3: Index vývoje nabídkové ceny bytů

Zdroj: *Ceny bytů* | ČSÚ (czso.cz)

Graf od ČSÚ ukazuje, jakému nárůstu nabídkových cen bytů čelí Česká republika. Ceny bytů začaly opět růst na přelomu roku 2015, nicméně události jako jsou např. pandemie COVID-19 a válka na Ukrajině tento růst jen usměrňovaly. Právě válka na Ukrajině a její dopady (přiliv ukrajinských obyvatel do ČR a tím zvýšení poptávky po bydlení¹²³, nárůst cen energií, stavebního materiálu¹²⁴ ad.) má za důsledek nejprudší nárůst cen. Tato fakta způsobují čím dál těžší dostupnost kvalitního bydlení, které na sociálně vyloučené skupiny dopadají ještě větší měrou.

3.1.6 Vzdělání

To, zda osoby postihne chudoba či nezaměstnanost, závisí v České republice výrazně na vzdělání. Velmi malé procento žáků pokračuje ve studiu na Vysoké škole, pokud mají jeho rodiče pouze základní vzdělání. Segregované děti často nedosáhnou ani středního vzdělání. V čistě romských lokalitách žije zhruba 80% obyvatel s nejvyšším dosaženým

¹²³ Středočeský kraj. *Výroční zpráva za rok 2022* [online]. [vid. 28.03.2023] S. 24.

Dostupné z: <https://kr-stredocesky.cz/documents/14432/0/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD+zpr%C3%A1va+2022.pdf/ece681d3-236d-ae85-1ac1-21ff77dbdec6?t=1687253086742&download=true>

¹²⁴ Tamtéž, s. 86.

základním vzděláním.¹²⁵ V České republice představuje velkou roli také předškolní vzdělávání. Děti, které školky navštěvují pravidelně alespoň dva roky, mají vyšší šanci, že budou chodit do standartní základní školy a dostanou se na střední školu. Otázkou je, proč v Česku děti z chudinských oblastí do školky nechodí. D. Prokop odpovídá, že za to může menší důležitost připisovaná vzdělání a konkrétně u Romů strach z nepřátelského prostředí. Nejběžnější odpovědi rodin jsou ekonomické důvody, mezi které patří zejména náklady spojené se stravováním, vybavením a cestováním do školky. Ve většině romských domácností je také nepracující příbuzný, který se o dítě může postarat.¹²⁶

3.2 Osamocení rodiče

V dnešním světě má rodina nejrůznější podoby. V naší společnosti běžně nalezneme podobu, která se od té tradiční formy rodinného soužití matka-otec-dítě/děti liší. Za osamělého rodiče se dle zákona o státní sociální podpoře „*považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozveden, pokud nežije s druhem*“.¹²⁷ Dle výsledků SLDB z roku 2021 tvořily neúplné rodiny necelou pětinu rodinných domácností. Data uvádí, že z posledního sčítání žije v neúplné rodině přes 508 tisíc osob, přičemž se tento údaj oproti předešlému SLBD snížil zhruba o 60 tisíc osob. Vůbec nejnižší byl počet v roce 1991, kdy tvořilo neúplnou rodinu 416 tisíc lidí.¹²⁸

Ohrožení sociálního vyloučení dopadá na obě skupiny pohlaví, nicméně dle O. Matouška dopadá sociální exkluze zejména na ženy.¹²⁹ Toto tvrzení potvrzují také data od ČSÚ, podle kterých žilo v roce 2021 v neúplných rodinách 431 530 osamělých matek a oproti tomu pouze 77 060 osamělých otců.¹³⁰ Proto se v následujících řádcích budu zaměřovat především na matky samoživitelky.

3.2.1 Rizika osamocení rodičovství

Rodiče, kteří zůstali na výchovu dítěte či dětí sami, jsou narozdíl od úplných rodin častěji ohroženi nezaměstnaností, nedostatečným přístupem ke kvalitnímu bydlení, sociální izolací, chudobou a v konečném důsledku také sociálním vyloučením. Nejen, že je ohrožena základní funkce rodiny, osoby jsou také postiženy ekonomickým znevýhodněním.

¹²⁵ ČADA K., et. al., pozn. 9, s. 77.

¹²⁶ PROKOP, D., pozn. 49, s. 72-85.

¹²⁷ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: *Sbirka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 31. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>

¹²⁸ ČSÚ, SLDB 2021. Typ hospodářící domácnosti [online]. In: *Sčítání 2021*. [vid. 29.03.2023] Dostupné z: <https://www.scitani.cz/typ-hospodarici-domacnosti>

¹²⁹ MATOUŠEK, O. et. al. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0. S. 47.

¹³⁰ ČSÚ, SLDB 2021, pozn. 128.

S materiálními problémy se častěji potýkají osamocení rodiče v případně nízkého sociálního statusu, nejen z důvodu nižších příjmů, ale také kvůli většímu počtu dětí.¹³¹

Riziko chudoby se vyskytuje více u osamocených matek než otců, kteří bývají obecně lépe zabezpečeni. Chudoba pak může ovlivnit kvalitu vzdělání dítěte, se kterým je dále spojeno několik dalších nevýhod.¹³² Jak uvádí Hasmanová Marhánková, termín feminizace chudoby značí celosvětový trend udávající zvýšení podílu a převahy chudoby žen ve srovnání s muži.¹³³

3.2.2 Znevýhodnění na trhu práce

Rizika spojená s nezaměstnaností a nespravedlivým ohodnocením vykonané práce potkávají daleko více ženy. Nerovnost mezi ženami a muži je přítomna v mnoha oblastech a jednou z oblastí, která je velice diskutovaná, je právě nerovnost na trhu práce související s nerovnými výdělky. Dle dat Eurostatu činil v ČR rozdíl mezi průměrným hrubým hodinovým výdělkem zaměstnaných mužů oproti ženám 16,4 % výdělku. Česká republika tak výrazně zaostává za Evropskou unií, ve které činí rozdíl 13 %.¹³⁴ „Rozdíl v odměňování mezi ženami a muži se v České republice dlouhodobě pohybuje kolem 20 %.“¹³⁵ Propast mezi ohodnocením žen a mužů představuje v měsíčních platech zhruba 6 800 Kč.¹³⁶ Genderové znevýhodnění na trhu práce je z předešlých informací zřejmé. Ještě více toto znevýhodnění dopadá na matky, o to těžší situace nastává, pokud se jedná o matky samoživitelky. Vůbec nejrizikovější skupinou jsou matky samoživitelky s vyšším počtem dětí a nižším dosaženým vzděláním. Právě tyto ženy se staly nejvíce ohroženou skupinou, která je nucena čelit několika znevýhodněním.¹³⁷ Pro matky bývá mnohdy obtížné vůbec práci získat. Po mateřské dovolené mohou mít jen malou nebo žádnou praxi, u některých profesích dokonce již zastaralé dovednosti. Zaměstnavatelé mohou osamocené matky

¹³¹ MATOUŠEK, O., et. al., pozn. 129, s. 44-45.

¹³² Tamtéž, s. 46.

¹³³ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice: „Sandwichová generace“ - kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. Gender Studies, o. p. s., 2011. S. 4.

Dostupné z: https://invenio.nusl.cz/record/392785/files/samozivitelky_sendwichova.pdf

¹³⁴ EUROSTAT. *Gender pay gap in the EU down to 13.0%* [online]. 07.2022. [vid. 29.03.2023].

Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20220307-2>

¹³⁵ MPSV. *Rovnost žen a mužů na trhu práce a rovné odměňování* [online]. Aktualizováno 29.09.2022. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/rovnost-zen-a-muzu-rovne-odmenovani-a-logib>

¹³⁶ Tamtéž

¹³⁷ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J., pozn. 133, s. 15.

odmítat právě proto, že pečují bez pomoci partnera o dítě, což často vede k čerpání sociálních dávek a příjmům pohybujícím se na hranici životního minima.¹³⁸

Dle Dudové představuje marginalizace na trhu práce proces, ve kterém „jsou určité skupiny vytlačovány z některých pozic na pracovním trhu“.¹³⁹

Marginalizace na trhu práce je považována za jednu ze základních forem sociální exkluze, která riziko sociálního vyloučení výrazně zvyšuje.¹⁴⁰

Matky samoživitelky jsou na trhu práce více ohrožené nezaměstnaností než ženy bezdětné nebo matky dětí žijící s partnerem.¹⁴¹

3.2.3 Sociální izolace

Matky samoživitelky jsou ohroženy celkovou sociální izolací, která těmto skupinám hrozí. Rodič samoživitel bývá nucen zastávat obě rodičovské role, což ho omezuje v jeho vlastním čase a rozvoji sociálních kontaktů jak v rovině přátelské, tak pracovní. Na aktivity s přáteli nemusí zbývat energie ani čas, což danou osobu také izoluje. V neposlední řadě představují velkou překážku finanční prostředky, jejichž nedostatek může být jedním z důvodů neúčasti na volnočasových aktivitách nebo nemožnosti placeného hlídání.¹⁴² Matky, které zůstaly na své děti samy, bývají dle Matouška často osamělé, trpí finančními nedostatky a mnohdy také špatnými vztahy s otcem dítěte či dětí.¹⁴³

3.2.4 Podpora osamocených rodičů

Pro osamocené rodiče existuje podpora, která se uskutečňuje v rovině finanční a rovině sociálních služeb.¹⁴⁴ Finanční podporu získávají samoživitelé dle zákona o státní sociální podpoře, ve kterém stojí: „Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu.“¹⁴⁵ Sociální služby poskytované těmto skupinám obyvatel mají

¹³⁸ MATOUŠEK, O., et. al., pozn. 129, s. 46.

¹³⁹ DUDOVÁ, R., VOHLÍDALOVÁ, M. *NOVÉ ŠANCE A RIZIKA: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-138-5. S. 23.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 23.

¹⁴¹ HASMANOVÁ, MARHÁNKOVÁ, J., pozn. 133, s. 5.

¹⁴² MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 47.

¹⁴³ Tamtéž, s. 128.

¹⁴⁴ MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 47.

¹⁴⁵ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 31. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>

nejen usnadnit jejich nelehkou situaci, ale také ochránit nezletilé dítě. Mezi sociální služby lze řadit tyto typy:

- azylové domy;
- odlehčovací služby (respitní péče);
- pečovatelské služby pro rodiny s dětmi;
- poradenství;
- ranou péči.¹⁴⁶

Významnou pomocí může být pro matky samoživitelky existence nestátních organizací, které také poskytují přímou podporu těmto rodinám. Mezi tyto organizace patří například Národní centrum pro rodinu — Centra pro rodinu, Mateřská centra aj. Mezi aktivity, které osamocným rodičům nabízejí, patří zejména víkendová setkání, integrační programy, kluby osamělých rodičů či poradny. Sociální pracovníci spolupracují také s psychology, pedagogy, lékaři, sociology a dalšími odborníky, kteří se touto problematikou zabývají.¹⁴⁷

3.3 Zdravotně znevýhodněné osoby

Mezi občany České republiky ve věku 15 let a více žilo v roce 2018 přibližně 13 % osob se zdravotním postižením, přesnější počet těchto lidí je vymezen na 1 152 000 osob. Tito lidé byli kvůli svým zdravotním problémům dlouhodobě omezeni ve výkonu běžných činností.¹⁴⁸

Existuje mnoho klasifikací, které vymezují jednotlivá zdravotní postižení. Mezi zdravotně postižené řadíme osoby, které trpí např. zrakovým, sluchovým či mentálním znevýhodněním, poruchou řeči, slepohluchotou, epilepsií, duševními nemocemi ad.¹⁴⁹ V souvislosti s lidmi se zdravotním postižením se v posledních letech užívá pojem integrace. „Při integraci nejde jen o vyrovnání příležitostí pro hendikepované, o úpravu vztahů majority a minority a jejich soužití, ale také o úspěšnost začleňování jedinců se zdravotním znevýhodněním do společnosti.“¹⁵⁰

¹⁴⁶ MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 48-49.; MPSV. *Sociální služby* [online]. [vid. 30.03.2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

¹⁴⁷ MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 49-51.

¹⁴⁸ ČSÚ. *Výběrové šetření osob se zdravotním postižením* [online]. Praha, 2019. [vid. 30.03.2023]. S.14. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/90600407/26000619.pdf/b1d5a2b3-a309-4412-a962-03d847d3d1a0?version=1.5>

¹⁴⁹ MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 89-90.

¹⁵⁰ MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 101.

Zdravotně znevýhodněné osoby čelí společenským bariérám, které následně vedou k omezení této menšiny zdravotně postižených a izolaci od veřejného dění a společnosti.¹⁵¹

3.3.1 Bariéry

V naší společnosti existují bariéry fyzické a psychické. Fyzickými překážkami se rozumí reálná omezení prostředí, ve kterém se každodenně pohybujeme. Tyto faktory mohou lidem s postižením komplikovat či úplně zamezit přístup do určitého prostředí. Psychické potíže dopadají jak na lidi, kteří jsou v mysli zdraví, tak na ostatní zdravotně znevýhodněné. Zdraví lidé se ve společnosti lidem s tímto druhem znevýhodnění často vyhýbají. Tím bývá člověk s postižením vyřazen ze společnosti a přítomnost fyzických překážek jeho situaci jen zhoršuje.¹⁵² Vyloučené skupiny ze zaměstnaní jsou především osoby trpící duševními onemocněními. Tyto potíže mohou vyústit k neschopnosti výkonu práce.¹⁵³

Další bariéru představují pro tyto osoby předsudky – ani v případě lidí s tělesným či psychickým postižením se jim bohužel nelze vyhnout. Znevýhodnění těchto jedinců má sociální povahu a nese s sebou celou řadu nerovností. Předsudků je v tomto ohledu celá řada. L. Novosad zmiňuje, že může jít mimo jiné například o odmítavé a degradující předsudky, pro které je typické, že jsou lidé s postižením bráni jako neužiteční a pro společnost zatěžující osoby, přičemž zde dochází také k bagatelizaci dosažených cílů postiženého, které nejsou až tak běžné ani pro lidi bez postižení. Tento jev se následně projevuje zpochybňováním různého druhu (např. akademického titulu či kvalifikace). Souvislost má tento úkaz také s postavením postiženého v zaměstnání. I když se člověk s postižením vyrovná svými výkony svým kolegům bez postižení, případně je dokonce překoná, bývá na jeho výkon pohlíženo odlišně.¹⁵⁴

Postoj dnešní společnosti není tak vyostřený, nicméně stále jsou osoby se zdravotním postižením vystavovány vyšší míře ohrožení sociálního vyloučení.¹⁵⁵ Ani v tomto případě skupině znevýhodněných příliš nepomáhá mediální obraz.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 97-100.

¹⁵² MATOUŠEK O, et. al., pozn. 129, s. 102.

¹⁵³ Tamtéž, s. 148.

¹⁵⁴ NOVOSAD, L. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-873-9. S. 69-70.

¹⁵⁵ MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2021-2030*. Praha, 2020. S. 21 Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030_roz%C5%A1%C3%AD%C5%99en%C3%AD.pdf/f3290708-edac-c579-05d5-92ae8cf872c2

Zpravodajstvím, které je často jen zkratkovité a nepříliš objektivní, je veřejnost ovlivňována.¹⁵⁶

3.4 Homosexuálové (LGBT+ komunita)

Tématem této kapitoly je homosexualita — sexuální menšina v naší společnosti. I přesto, že je sexuální orientace intimní záležitostí, dostává se do oblasti zájmu veřejnosti. Pro účely mé práce budu hovořit zejména o homosexuálech, nicméně se domnívám, že je v kontextu dnešní doby nutné vymezit také pojem LGBT osob a jejich postavení ve společnosti. Tento pojem je v současné době velmi medializován, a proto bude věnováno několik úvodních řádků právě této komunitě. Ústředním tématem je nicméně fenomén homosexuality, vnímání této problematiky očima majoritní společnosti a důsledky, které na členy sexuální minority dopadají.

3.4.1 LGBT+ komunita

LGBT+ je mezinárodně používaná zkratka reprezentující čtyři skupiny osob — lesby, gaye, bisexuály a trans osoby. Symbol + poskytuje případné další jiné určení sexuální orientace.¹⁵⁷

Podle výsledků Výzkumu veřejného ochránce práv z roku 2019 má značná část české populace za to, že je naše společnost vůči LGBT+ komunitě spíše tolerantní (na škále od 0 = zcela nevyhovující do 10 = zcela vyhovující činil výsledek 6,4). Odlišný pohled na celkový přístup majoritní společnosti mají často právě LGBT+ lidé. Pouze třetina společnosti má za to, že jsou tito lidé v České republice stále diskriminováni, oproti LGBT+ komunitě, ve které projevilo souhlas s diskriminací zhruba tři čtvrtiny respondentů.¹⁵⁸

V samotném centru Prahy působí LGBT+ komunitní centrum, které je prostorem volnočasových aktivit pro osoby bez ohledu na věk, orientaci či identitu. Velice populární se stal v posledních letech také tzv. Prague Pride festival, který podporuje viditelnost LGBT+ osob v Česku a společně tento rok připravují již 13. ročník.¹⁵⁹

¹⁵⁶ NOVOSAD, L., pozn., 154, s. 81.

¹⁵⁷ ŠABATOVÁ, A. *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisli*. Výzkum veřejného ochránce práv, 2019. S. 7.

Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 14.

¹⁵⁹ PRAGUE PRIDE. *Naším posláním je utvářet respektující a bezpečné prostředí, ve kterém mohou být LGBT+ lidé sami sebou* [online]. [vid. 01.04.2023].

Dostupné z: <https://www.praguepride.cz/cs/kdo-jsme/o-nas>

3.4.2 Definice homosexuality

S homosexualitou se setkáváme spíše ve velkých městech, nicméně to neznamena, že jinde na ni nenarazíme. Udává se, že nositelů homosexuality jsou v populaci zhruba 4 %.¹⁶⁰ Definice homosexuality se liší v závislosti na období, ve kterém byly publikovány. Definice od Brzka a Pondělíčkové (1992) zní takto: „*Homosexualitou rozumíme trvalou citovou a erotickou preferenci osob stejného pohlaví. Je to celoživotní, neměnný a nevolený stav, charakterizovaný tím, že jeho nositel je pohlavně přitahován a vzrušován převážně či výlučně osobami stejného pohlaví.*“¹⁶¹ Ovšem kniha, ve které se definice uvádí, byla napsána asi o dva roky dříve. Tato definice byla z dob, kdy byla homosexualita hodnocena jako nemoc. V roce 1994 přišel Š. Dubaj s definicí, ve které je pro něj „*homosexualita geneticky determinovaný celoživotný a neměnný stav libida, při ktorom jedinec za podmienok možnosti slobodnej voľby preferuje za účelom sexuálneho a citového kontaktu objekt rovnakého pohlavia, pričom takto vzniknutý vzťah sa svojou kvalitou v plnej miere vyrovná vzťahu heterosexuálnemu*“.¹⁶² V současné době se obvykle setkáme s jednodušším vymezením homosexuality, která je definována jako sexualita orientovaná na osoby stejného pohlaví,¹⁶³ nebo jako přitažlivost mezi členy téhož pohlaví.¹⁶⁴

3.4.3 Současné postavení homosexuálů v České společnosti

Z pohledu novodobé historie se situace začala měnit po listopadu 1989, kdy se homosexualita stala viditelným společenským jevem.¹⁶⁵ I přesto čelí homosexuálové diskriminačnímu jednání a známkám sociálního vyloučení, které budu následně podrobněji rozebírat. Do hry vstupují také předsudky a stereotypy¹⁶⁶, jenž majoritní společnost v názorech ovlivňují. Někteří homosexuálové jsou v životě méně spokojeni než zbytek populace. Naráží na větší počet překážek, které vyplývají z jejich citění a odlišného pojetí sexuálního života. Projevem sociální exkluze je u sexuální minority především diskriminace. Ta se projevuje zejména v pracovních či jiných kolektivech a důsledkem může být řada

¹⁶⁰ JANOŠOVÁ, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-954-5. S. 13.

¹⁶¹ BRZEK, A., PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. *Třetí pohlaví*. Praha: SCIENTIA MEDICA, 1992. ISBN 80-85526-03-4. S. 19.

¹⁶² DUBAJ, Š., pozn. 197. s. 82-83.

¹⁶³ SMETÁČKOVÁ I., BRAUN R. *Homofobie v žákovských kolektivech*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7440-016-2. S. 9.

Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/dokumenty/homofob_web_NEW.pdf

¹⁶⁴ American Psychological Association. *Homosexuality*. Aktualizováno 15.11.2023. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://dictionary.apa.org/homosexuality>

¹⁶⁵ BRZEK A., PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ J., pozn. 161, s. 111.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 68.

faktorů, jako například větší tlak ze strany společnosti působící na jedince, který bydlí na vesnici oproti homosexuálovi bydlícímu ve městě, kde je mnohem větší anonymita.¹⁶⁷

Zaměříme-li se na pohlaví, ženská homosexualita je obecně společensky přijímána lépe než mužská. Většině lidí se pod pojmem homosexualita také vybaví nejdříve představa mužské varianty.¹⁶⁸

3.4.4 Partnerské soužití homosexuálů

V současné době je od roku 2006 v České republice možné tzv. registrované partnerství, což je „trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem“.¹⁶⁹ Ve srovnání s manželstvím mají však partneři v registrovaném partnerství omezená práva. Na rozdíl od manželů nemají registrovaní partneři společné jmění. Problém také nastává při touze po dětech, protože stejnopohlavním párům zákon umožňuje adopci jen jednomu z partnerů, což znamená, že je dítě pro druhého partnera legislativně cizím člověkem.¹⁷⁰ Pokud homosexuální pár společně vychovává dítě, i ono je bohužel vystaveno možnému vyloučení a nepochopení ze strany společnosti. Nebezpečí pro dítě nepředstavuje samotná výchova, ale postavení majority vůči výchově dětí homosexuálními páry.¹⁷¹

Homosexuální pár má obecně nižší společensko-právní uznání a musí čelit tlaku nejen ze strany společnosti, ale mnohdy také ze strany rodiny.¹⁷²

Jaké jsou tedy hlavní faktory toho, proč homosexuály ohrožuje chudoba více, než jiné obyvatelé České republiky? Jedná se zejména o vyšší míru ohrožení sociálním vyloučením, což má za dopad několik příčin. Homosexuálové mohou být vystaveni diskriminaci na trhu práce, mohou se setkávat s předsudky od svých kolegů či s předsudky v jejich cestě za vyšším vzděláním. Tyto situace mohou vést k odchodu ze zaměstnání či ztížené možnosti vzdělávání. Oba faktory poté velmi souvisí s větším ohrožením chudobou.

¹⁶⁷ ZVĚŘINA, J. *Lékařská sexuologie*. Jinočany: H & H, 1991. ISBN 80-85467-04-6. S. 129.

¹⁶⁸ JANOŠOVÁ, P., pozn. 160, s. 59-60.

¹⁶⁹ Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 38. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>

¹⁷⁰ Prague Pride. *Vítáme výrok Ústavního soudu: zákaz adopce registrovanému gayi či lesbě je protiústavní* [online]. 28.06.2016. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://praguepride.cz/cs/cteni-a-foto/clanky/126-vitame-vyrok-ustavniho-soudu-zakaz-adopce-registrovanemu-gayi-ci-lesbe-je-protiustavni>

¹⁷¹ JANOŠOVÁ, P., pozn. 160, s. 68.

¹⁷² BRZEK A., PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ J., pozn. 161, s. 75.

4 Druhá část — Koncept kultury chudoby

V této části práce přiblížím koncept „kultury chudoby“ od amerického antropologa Oscara Lewise, který se následně pokusím aplikovat na chudobu a sociální vyloučení v současné České republice.

Oficiální termín „Culture of poverty“ budu dále překládat jako „kultura chudoby“, i přesto, že by se dal přeložit také jako „kultura bídy“.

4.1 Koncept kultury chudoby¹⁷³

O. Lewis přišel s tímto termínem v roce 1959, kde ho poprvé navrhl a popsal ve své knize „*Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*“. Tento koncept je založen na tvrzení, že lidé žijící v prostředí chudoby na okraji tržní společnosti za určitých podmínek vytváří vlastní subkulturu, ve které si vytváří specifický systém hodnot a přenáší se z generace na generaci.¹⁷⁴ Záhy po vydání již zmíněné knihy použil koncept kultury chudoby spisovatel Michael Harrington ve své knize „*The Other America*“, která následně sehrála důležitou roli v nastartování vládního programu boje proti chudobě ve Spojených státech Amerických.¹⁷⁵ Díky velkému úspěchu knihy od M. Harringtona se mnoho Američanů dozvědělo o chudobě právě z jeho knihy, i přesto, že si tento pojem vypůjčil od Lewise.¹⁷⁶ O. Lewis však s termínem pracoval v odbornějším smyslu, a ne v tak širokém měřítku, jako jej použil M. Harrington. Celý koncept je dle něj také tzv. provizorní a může se na základě nových studií dále modifikovat.¹⁷⁷

Koncept je obecně známý pod termínem „kultura chudoby“, nicméně Lewis chápal chudobu spíše ve spojení se subkulturou jako „*vlastní způsob života, který se předává z generace na generaci po rodinné linii*“.¹⁷⁸ Ačkoli považoval termín „subkultura chudoby“ přesnější, používal termín „kultura chudoby“. V návaznosti na to upozorňoval, že kultura chudoby není v moderních národech pouze záležitost ekonomického nedostatku či jakéhokoli jiného strádání, ale nese také pozitivní rysy spočívající v poskytování odměn. Tyto odměny pomáhají chudým vypořádat se se svou situací. I přesto, že kultura chudoby

¹⁷³ „Kultura chudoby je jak adaptací, tak reakcí chudých na chudobu na jejich marginální postavení v třídě strukturované, vysoce individualizované a kapitalizované společnosti. Představuje snahu vyrovnat se s pocity beznaděje a zoufalství, které vznikají v důsledku uvědomění si nepravděpodobnosti dosažení úspěchu z hlediska hodnot a cílů širší společnosti.“ LEWIS, O., pozn. 23, s. 43.

¹⁷⁴ BROŽ, M. et. al., pozn. 8, s. 64.

¹⁷⁵ LEWIS, O., pozn. 23, s. 42.

¹⁷⁶ EHRENREICH, B. Michael Harrington and the ‚Culture Of Poverty‘ [online]. *The Nation*, 2012. [vid. 02.04.2023].

Dostupné z: <https://www.thenation.com/article/archive/michael-harrington-and-culture-poverty/>

¹⁷⁷ LEWIS, O., pozn. 23, s. 43.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 43.

vzniká v historických kontextech, většinou se udržuje a prohlubuje ve společnostech, které nesou následující znaky:

1. peněžní hospodářství (tržní ekonomika) a výroba za účelem zisku,
2. trvale vysoká míra nezaměstnanosti a nekvalifikované pracovní síly,
3. nízké mzdy,
4. absence sociálních, politických a ekonomických organizací za účelem pomoci,
5. existence bilaterálních příbuzenských vazeb,
6. existence souborů hodnot dominantní třídy zdůrazňující hromadění bohatství a vysvětlující nízký ekonomický status jako důsledek osobní nedostatečnosti či méněcennosti.

Tam, kde se tyto projevy vyskytují, se mezi některými chudými lidmi rozvíjí specifický způsob života označovaný jako kultura chudoby.¹⁷⁹

Lewis dále identifikoval zhruba 70 znaků, dle kterých kulturu chudoby definuje. Základní znaky popsal ve čtyřech okruzích, kterými jsou: (1) vztah mezi subkulturou a většinovou společností, (2) charakter slumového společenství, (3) typ rodiny a (4) postoje, hodnoty a povahové vlastnosti jednotlivců.¹⁸⁰

Způsob života, který se v těchto životních podmínkách mezi některými chudými rozvíjí, je právě kultura chudoby. Podle Lewise ji lze nejlépe sledovat ve venkovských či městských slumech, což dokládá svými studii, ve kterých se osobami ve slumech zabývá.

4.2 Charakteristiky kultury chudoby

Rysů, na základě kterých rodiny a osoby ve zkoumaných čtvrtích popisuje, je zhruba sedmdesát a jsou propojeny jak z oblasti sociální, psychologické, tak z oblasti ekologické. Celkový počet rysů a jejich charakteristik ve společnostech se může lišit, studium rodin či osob je individuální.¹⁸¹

Jakmile koncept kultury chudoby vznikne, má tendenci pokračovat z generace na generaci, a to především díky jeho vlivu na děti. Ve věku šesti nebo sedmi let děti ve slumech obvykle nejsou tak vyvinuté na to, aby si osvojily nové podmínky a příležitosti, a proto jen vstřebávají postoje a hodnoty své subkultury. Kultura chudoby se nejčastěji rozvíjí v závislosti na změnách, zejména pokud jsou mezi sebou nahrazovány různé systémy nebo

¹⁷⁹ LEWIS, O., pozn. 23, s. 43-44.

¹⁸⁰ LEWIS, O., *Kultura chudoby* [online].

Dostupné z: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf

¹⁸¹ LEWIS, O., pozn., 23, s. 44.

nastanou rychlé technologické změny. V návaznosti na změny dochází k rozpadu původních systémů a původní obyvatelé jsou udržováni v menšinovém a okrajovém postavení.¹⁸²

Lidé trpící kulturou chudoby vykazují nízkou úroveň gramotnosti a vzdělání, nejsou členy politických stran. Velmi často zastávají negativní postoj vůči základním institucím jako jsou policie, vláda ad.¹⁸³

Další charakteristikou je bydlení v malých a špatně vybavených, přeplněných obydlích, která následně brání harmonickému soužití. Škola, kterou tyto děti navštěvují, zpravidla nenaučí žáky osvojit si všechny návyky společnosti. A protože děti svou školní docházku často ani nedokončí, množství osvojených hodnot, norem a návyků se ještě snižuje.¹⁸⁴

Na úrovni rodiny rozlišuje Lewis za hlavní znaky kultury chudoby např. absenci dětství jako chráněného období, časně uvedení do sexuálního života, konsensuální manželství nebo mnoho volných svazků, tendence k rozpadu manželství, existence osamocených manželek a dětí, nedostatek soukromí, omezené statky a zboží.¹⁸⁵

Pro rovinu jednotlivce zvolil Lewis následující charakteristiky: silný pocit vyloučení, bezmocnosti a méněcennosti.¹⁸⁶ K dalším rysům patří mateřská deprivace, nejasná sexuální orientace, neschopnost myslet a plánovat do budoucna, víra v mužskou nadřazenost, velká tolerance patologických jevů. Lidé s kulturou chudoby obvykle vnímají pouze své vlastní problémy a způsob života.¹⁸⁷

Nejedná se pouze o strádání a neuspořádanosti. „*Jedná se o kulturu v tradičním antropologickém pojetí, poskytuje lidem návod na život, připravený soubor řešených problémů a plní tedy také významnou adaptivní funkci.*“¹⁸⁸

Představitelé takového způsobu života mohou pocházet z různých koutů světa, přesto lze najít podobnost v rodinné skladbě, vzájemných vztazích, zvycích či v hodnotovém systému. Problémové rodiny, které mohou být v zájmu zkoumání sociálních pracovníků, učitelů, lékařů apod., mají své chování pravděpodobně dlouho zakotveno a jejich chování je předvídatelné. Koncepce kultury chudoby tak může napomoci napravit chybné pochopení

¹⁸² LEWIS, O., pozn., 23, s. 45.

¹⁸³ Tamtéž, s. 46.

¹⁸⁴ MAREŠ, P., pozn. 113, s. 177.

¹⁸⁵ LEWIS, O., pozn. 23, s. 47.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 47.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 48.

¹⁸⁸ JAKOUBEK, M., HIRT, T., pozn. 119, s. 402.

popisující určité vzorce chování národnostních, etnických či regionálních skupin jako zakořeněné a pro ně typicky charakteristické.

Srovnávacích antropologických výzkumů chudých rodin, které by se prováděly intenzivně a ve spojení s ostatními státy, není dostatek. To posléze představuje překážku pro formulování spolehlivých konstant kultury chudoby, které by vedly napříč kulturami.¹⁸⁹

V 60. letech minulého století se lidé dle O. Lewise mohli setkat s dvěma protichůdnými klasifikacemi povahy chudých. Někteří vnímali chudé jako čestné, laskavé, klidné a v samotném důsledku také šťastné osoby. Jiní je charakterizovali jako násilnické a zlé osoby se sklony ke zločinům. Právě tato odlišná pojetí sehrávala a možná i dnes sehrávají roli v boji proti chudobě.¹⁹⁰

Důležité je také podotknout, že koncept kultury chudoby je spjat s modernitou.¹⁹¹

4.3 Rozdíl mezi chudobou a kulturou chudoby

Jaký je tedy rozdíl mezi termíny „chudoba“ a „kultura chudoby“? Existují různé stupně chudoby a mnoho druhů chudých osob.

Činnosti na pomoc chudých se stále více rozrůstají, ale při snaze o politickou kontrolu podpůrných programů vzniká nesoulad mezi pozorností na individuální osobnost oběti chudoby a komunitu či rodinu slumu jako takovou.¹⁹²

Kultura chudoby se však vztahuje ke konkrétnímu způsobu života, kteří tito chudí lidé sdílí jak v historickém, tak sociálním kontextu. Z toho vyplývá, že ačkoli mohou různá společenství trpět extrémní chudobou, jejímž zdrojem je nedostatek přírodních zdrojů, technologií apod., nemusí vykazovat známky subkultury chudoby. Ve skutečnosti nemusí tvořit subkulturu, neboť mají navzdory své chudobě relativně integrovanou a soběstačnou kulturu se značnou mírou organizovanosti.¹⁹³

Ne vždy hrají hlavní roli finance. Jsou tací, jejichž příjem na hlavu je ve slumech nižší, ale od primárních vlastností kultury chudoby se vzdalují více než ti s vyššími příjmy. Ostatně to také dokazuje Lewisova studie Portorických a Mexických obyvatel. Přesto, že má Portoriko mnohem vyšší příjem na jednoho obyvatele, Mexičtí obyvatele mají hlubší smysl pro identitu a to je od kultury chudoby drží dále než Portoričany. Nejspíše právě proto

¹⁸⁹JAKOUBEK, M., HIRT, T., pozn. 119, s. 403.

¹⁹⁰ LEWIS, O., pozn. 23, s. 43.

¹⁹¹JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 35.

¹⁹² JAKOUBEK, M., HIRT, T., pozn. 119, s. 402.

¹⁹³ LEWIS, O., pozn. 23, s. 48.

je mnohem těžší odstranit kulturu chudoby než chudobu jako takovou.¹⁹⁴ Kultura chudoby se totiž stává jakýmsi způsobem života.¹⁹⁵

Podíváme-li se na chudobu jako výsledek situačních faktorů, za které si jedinci nenesou přímou odpovědnost a odpovědná za ní není ani tak společnost, jako spíše komunita nebo rodina, nalezneme charakteristiky kultury chudoby. Nevyhovující rodinné podmínky a prostředí, které neumožňuje dětem vystoupit z bludného kruhu chudoby a očekávaného způsobu chování. U dětí není žádná motivace osvojit si dovednosti, které by jim napomohly utéct ze zažitého prostředí. V takto utvořené koncepci chudoby se lidé naučí žít, adaptovat se na ni a tyto adaptační procesy jim umožní nejen přežít, ale příslušníci ji zároveň akceptují za normální stav, ze kterého není úniku, o který se navíc obvykle lidé nijak zvláště nepokouší.¹⁹⁶

4.4 Analýza sociálně vyloučených komunit optikou Lewisova konceptu

Koncept kultury chudoby má své specifické rysy, jenž jsme si představili výše. Mezi základní znaky tohoto konceptu patří nízká vzdělanostní úroveň, špatné podmínky pro bydlení, mnoho volných svazků, brzké uvedení do sexuálního života a to nejdůležitější — předává se z generace na generaci. Následující tabulka obsahuje vybrané charakteristické rysy kultury chudoby, které jsou spojeny do souvislosti, s již zmíněnými sociálně vyloučenými komunitami v současné ČR. Tabulka je sestavena na základě poznatků z teoretické části a z výše zmíněných zdrojů. Podle výsledků tabulky lze zjistit, zda jednotlivé komunity můžeme do kultury chudoby řadit či nikoli.

¹⁹⁴ LEWIS, O., pozn. 23, s. 51.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 52.

¹⁹⁶ MAREŠ, P., pozn. 183, s. 65.

Vybrané charakteristické znaky kultury chudoby	Sociálně vyloučené skupiny v současné ČR			
	Zdravotně znevýhodněné osoby	Homosexuálové	Matky samoživitelky	Romové
vzorec předávaný z generace na generaci				✓
nízká vzdělanostní úroveň				✓
vyšší míra nezaměstnanosti	✓		✓	✓
nevyhovující bydlení			✓	✓
silný pocit vyloučení, méněcennosti	✓	✓	✓	✓
častá absence manželství/volné svazky		✓	✓	✓
předčasné dospívání				✓
neangažovanost ve významných společenských institucích				✓
nejasná sexuální orientace		✓		

Obrázek 4: Analýza sociálně vyloučených komunit
Zdroj: vlastní zpracování

Ze záznamů v tabulce je patrné, že koncept kultury chudoby ze zmíněných sociálně vyloučených skupin v první části práce lze aplikovat pouze na skupinu romských obyvatel. O to se také pokoušeli někteří autoři, jejichž názory budou zmíněny níže.

I přesto, že se jednotlivé skupiny setkávají s vyšší mírou sociálního vyloučení a nesou některé rysy kultury chudoby, není jejich vzájemný vztah s charakteristickými znaky kultury chudoby natolik významný a jednoznačný, abychom je mohli do Lewisova konceptu kultury chudoby zařadit.

4.4.1 Zdravotně znevýhodněné osoby

Osoby s handicapem se setkávají s několika omezeními, které vyplývají z jeho vady či postižení. Takový jedinec se stává v mnoha ohledech znevýhodněný oproti zdravým jedincům. Dochází ke kulturním, sociálním či fyzickým bariérám, které zdravotní postižení způsobuje. Sociální vyloučení, popřípadě pocit méněcennosti je, stejně jako u ostatních

zmiňovaných skupin, shodným rysem s konceptem kultury chudoby. Jako druhý, a zároveň poslední společný rys, je vyšší míra nezaměstnanosti. U zdravotně postižených osob jsme jako u jediné skupiny schopni zjistit reálná data a čísla, které vypovídají o jejich situaci na trhu práce. Evidovaných uchazečů o zaměstnání mezi zdravotně postiženými se tento rok zaznamenalo v průměru 36 tisíc měsíčně. Obecně se ale počty uchazečů ZP o zaměstnání snižují. Zatímco v roce 2014 se každý měsíc jejich počet pohyboval kolem 60 tisíc, postupně klesl na průměrně 36 tisíc v minulém roce¹⁹⁷ a pokračuje až do současnosti.

Pokud jsou tyto osoby znevýhodněny mentálně, může tento fakt vést k nižší vzdělanostní úrovni a jejich handicap může být také častějším důvodem nemanželského života, což ale není pravidlem. Ostatní charakteristiky kultury chudoby u zdravotně znevýhodněných osob nelze zobecňovat do větších měřítek.

Zaměříme-li se na klíčový faktor kultury chudoby, tedy vzorec chování, který je předáván z generace na generaci, u zdravotně znevýhodněných osob s ním v této souvislosti nelze hovořit. Právě proto zdravotně znevýhodněné osoby nežijí v kultuře chudoby.

4.4.2 Homosexuálové

Data, která by ukazovala přesný počet nezaměstnaných homosexuálů, ČSÚ nevykazuje. Pravděpodobně nebude tak vysoký jako u romské populace či tělesně postižených osob, nicméně určité procento nejspíše bude o něco vyšší než u heterosexuálů. Především z důvodu, že se homosexuální páry více setkávají s předsudky a nepochopením některých heterosexuálních jedinců, kteří je mohou po tomto zjištění vyloučit ze zaměstnání, byť jen špatnými vztahy v pracovním kolektivu, který následně jedinec „dobrovolně“ opustí. Homosexuálové se tak mohou mnohem častěji ocitnout v situaci, kdy jsou nezaměstnaní a hledají novou práci, ve které nebude nikdo jejich orientaci diskriminovat.

Co se nízké vzdělanostní úrovně týče, v současné době, kdy společnost v názorech na homosexuály pokročila kladným směrem, nehraje roli v zásadních číslech, které by nasvědčovaly rozdílné vzdělanostní úrovni mezi homosexuály a heterosexuály.

Nevyhovující bydlení není pro sexuální minoritu nijak typické. Jejich životy jsou v tomto ohledu prakticky neměnné od podmínek bydlení heterosexuálních párů.

¹⁹⁷ MPSV. *Měsíční nezaměstnanost — vývoj na trhu práce ve vybraném roce*. [online]. 2023. [vid. 08.04.2023].

Dostupné z: <https://data.mpsv.cz/web/data/vizualizace16?rok=2023>

Existují diskuze, které se zabírají tím, jak homosexualita vzniká. Zda je jedincům vrozená nebo je původ homosexuality daný sociálně. V současné době mají vědci za to, že je homosexualita pravděpodobně vrozená, čemuž nasvědčuje také definice Š. Dubaje, který vymezuje homosexualitu jako „*geneticky determinovaný celoživotný a nemenný stav libida*“¹⁹⁸, tedy stav, ve kterém jsou povaha a chování člověka ovlivněny geny spíše než kulturou, životním prostředím a individuální volbou.

Některé teorie¹⁹⁹ ale nacházejí původ homosexuality v sociálním prostředí jedince. Argumentují tím, že chování ze strany jednoho či obou rodičů nebylo „adekvátní“ a jedinec tak vyrůstal v rozvráceném prostředí.

Z některých výzkumů vyplývá, že zejména otcové neznamenaají pro homosexuály vzor, nýbrž jsou považováni za toho rodiče, který byl příliš tvrdý nebo jim z jiných důvodů neimponoval. Často se pak homosexuál setká se situací, ve které je vztah rodičů k jeho heterosexuálnímu sourozenci bližší a milejší.²⁰⁰ Pro vývoj psychiky a následné sexuální identifikace představuje nejdůležitější období rané dětství, ve kterém se sexuální identita společně s pohlavím vytváří. Vyrůstají-li homosexuálové ve špatných rodinných podmínkách a v jejich dětství absentuje ochranná složka jejich křehkosti, mohou se na základě svých zkušeností podvědomě uchýlit ke stejnému pohlaví.²⁰¹

Obě výše zmíněné teorie chápou homosexualitu jako fenomén vázaný na individuum, a to buď jako fenomén vrozený, nebo získaný sociálně, tudíž nemůžeme hovořit o jakékoli formě mezigeneračního přenosu.

Mezi společné znaky patří silný pocit vyloučení, který může být doprovázen pocitem méněcennosti. Společným znakem je také častá absence manželství, popř. mnoho volných svazků, a to zejména z toho důvodu, že v České republice homosexuální páry nemohou uzavřít manželství. Nejasná sexuální orientace je dalším společným znakem kultury chudoby. Ta přichází v období „tápání“ při hledání vlastní sexuální orientace.

Přesto, že tato skupina určité znaky kultury chudoby vykazuje, není prokázáno předávání těchto vzorců chování z generace na generaci, tudíž se nedá považovat za součást kultury chudoby. Někteří homosexuálové sice mohou žít v kultuře chudoby, ve které se ale neocitli z důvodu své sexuální orientace.

¹⁹⁸ DUBAJ, Š. *O postoji bratiskalvskej verejnosti k problematike homosexuality*, dipl. Práce, 1994, In: Eva, 4/1996. S. 82-83.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 82-83.

²⁰⁰ BRZEK, A., PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J., pozn. 161, s. 28.

²⁰¹ BRZEK, A., PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J., pozn. 161, s. 29.

4.4.3 Matky samoživitelky

Neúplných rodin bylo při SLDB 2021 v České republice zhruba tři sta tisíc.²⁰² V praxi se osamělé rodičovství týká genderu — s větší pravděpodobností dopadá osamělé rodičovství na ženy. Dle Dudové (2009) jsou ženy v těchto domácnostech zastoupeny z 90 %.²⁰³

Ženy jsou v porovnání s muži častějšími uchazeči o zaměstnání a podíl nezaměstnaných žen je vyšší než podíl nezaměstnaných mužů.²⁰⁴ Mezi bariéry na trhu práce patří již jen to, že se o ni uchází žena. Ženy čelí na trhu práci několika znevýhodněním a po početí dítěte se toto znevýhodnění zvyšuje. Především při hledání nového zaměstnání bývá rodičovství u žen bráno jako rizikový faktor. Matky samoživitelky jsou tedy vystaveny mnohem větší míře nezaměstnanosti a při absenci partnera, která může pro zaměstnavatele signalizovat její pravděpodobně častější absenci v zaměstnání např. z důvodu péče o nemocné dítě, se toto znevýhodnění značně umocňuje.²⁰⁵

S nevyhovujícím bydlením, jak již bylo zmíněno výše, mají samoživitelky často zkušenost. Nejedná se pouze o nevyhovující bydlení, ale o bytovou nouzi obecně. Touto nouzí jsou nejvíce ohroženi právě samoživitelé s malými dětmi či senioři. Jednou z mála možností, jak mohou tyto skupiny obyvatel získat standartní bydlení, je nájem obecního bytu. Pronajímatelé však preferují zájemce s příjmem z výdělečné činnosti a řada obcí pak osoby bez tohoto příjmu znevýhodňuje.²⁰⁶ Situaci také zhoršilo šíření viru COVID-19, díky čemuž se celostátně uzavíraly školy a školky, což mělo dopad na rodiče, kteří museli zůstat s dětmi pouze na ošetřovněm. Pro samoživitele byla tato situace zničující, vzhledem k propadu jejich měsíčních příjmů a taktéž zvýšení výdajů.²⁰⁷

²⁰² SLDB 2021. *Počet závislých dětí* [online]. 2023. [vid. 20.04.2023].

Dostupné z: <https://www.scitani.cz/pocet-zavislych-deti>

²⁰³ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J., pozn. 133, s. 3.

²⁰⁴ MPSV. Uchazeči o zaměstnání v evidenci úřadu práce a podíl nezaměstnaných osob [online]. In: ČSÚ. [vid. 06.04.2023].

Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&ds=ds456&skupId=766&katalog=30853&pvo=ZAM11-A&c=v3%7E3__RP2022&str=v194

²⁰⁵ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J., pozn. 133, s. 5.

²⁰⁶ MIKULČICKÁ, J. Obecní bydlení z pohledu práva na rovné zacházení a bytová nouze – poznatky z výzkumu veřejné ochránkyně práv. *Zpravodaj sociálního bydlení*. [online]. 02.2020. [vid. 07.09.2023]. S. 8.

Dostupné z:

http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Zpravodaje_html/Zpravodaj_socilneho_bydlen_2_2020.pdf

²⁰⁷ MPSV. Covid-19. *Zpravodaj sociálního bydlení*. [online]. 01.2020. [vid. 07.09.2023]. S. 3.

Dostupné z:

http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Zpravodaje_html/Zpravodaj_socilneho_bydlen_1_2020.pdf

Dalším znakem může být častá absence manželství či běžné volné partnerství. Právě absence partnera či partnerky hraje v tomto směru klíčovou roli. Samoživitelství bývá nejčastěji důsledkem rozpadu partnerství, popřípadě zcela mimomanželského početí. Usuzuje se, že minimálně 50 % dětí, které se narodí mimomanželsky, dále žijí bez svého otce a obecně ženy bez jakéhokoli partnera.²⁰⁸

Matky samoživitelky se svým dětem musí věnovat prakticky neustále, protože nemají partnera/ku či manžela, kteří by jim s péčí pomohli. Také to je následkem minimálního času pro ně samotné. Všechny ztížené podmínky, ať už se jedná o finanční či časové, vedou k jejich sociálnímu odloučení od ostatních, což může vést ke špatným psychickým stavům. Právě upozadování potřeb samoživitelek může způsobovat psychickou zátěž a psychické problémy mohou pramenit z jejich velké vytíženosti. Musí obvykle velmi pracovat, aby tíživou finanční situaci alespoň minimálně zvládaly a na jejich volný čas jim příliš volného prostoru nezbyvá. Tyto psychické stavy mohou doprovázet pocity viny, selhání, méněcennosti apod.²⁰⁹

Ani u matek samoživitelek nelze prokázat rozhodující kritérium Lewisovi kultury chudoby.

4.5 Romové

Romská skupina obyvatel reprezentuje jedinou sociálně vyloučenou skupinu v současné České republice, která vykazuje většinu znaků kultury chudoby, a to nejdůležitější — jedinou skupinu, jenž si předává vzorec chování z jedné generace na druhou. Právě proto Romy analyzují podrobněji, a to zejména ve spojení s onou kulturou chudoby. Nejprve zde budou stručně okomentovány jednotlivé rysy zmíněné v tabulce a poté budou podrobněji rozebrány ústřední vlastnosti kultury chudoby.

Pro romskou komunitu představuje rodina klíčovou roli a má pro ni obrovský význam. Je pro ni typická její soudržnost a pevné příbuzenské vztahy, které mezi sebou členové zaujímají.²¹⁰

Blízký vztah mezi dětmi a rodiči může vést k převzetí nevhodných vzorců chování z rodiče na dítě. Existenční problémy, které se následně tvoří, mohou doprovázet sociálně

²⁰⁸ HAMPLOVÁ, D. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6. S. 25.

²⁰⁹ LISÁ, H., et. al. *Fórum sociální politiky*. Praha: KUFR, s. r. o., 2011. ISSN 1802-5854. S. 20-21.

²¹⁰ KALEJA, M. *Mluvme o Romech — Aven vakeras pal o Roma*. Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-73-6870-83. S. 101.

patologické jevy (záškoláctví, vandalismus, krádeže apod.).²¹¹ „Zdá se, jako by Romové nebyli dosti připraveni reagovat na tyto jevy, které společnost provází.“²¹² Z pohledu majoritní společnosti může být rodič zdrojem negativních vzorců chování, které pramení ze stavu sociálního vyloučení. Sociálně vyloučené prostředí produkuje několik negativních jevů, jakými jsou například nedostatečná důležitost přisuzovaná formálnímu vzdělání a nízké vzdělání rodičů, nevyhovující bytové a hygienické podmínky, závislost na sociální podpoře aj.²¹³ Tyto faktory může dítě od svých rodičů snadno převzít a jejich pevné a soudržné rodinné vazby tuto pravděpodobnost ještě zvyšují. Důležitost rodiny u Romů dokazují také studia M. Jakoubka, dle kterého je pro romské osady typické, že jejich institucionálním rámcem je příbuzenství, které mezi sebou jednotliví členové mají.²¹⁴

Pro sociálně vyloučené Romy je také typické brzké uvedení do sexuálního života, která je také jednou z hlavních charakteristik kultury chudoby. Kaleja ve své knize zmiňuje, že na základě kvalitativně orientovaného výzkumu romských rodin majorita tyto jevy (existenční problémy, patologické jevy, brzké těhotenství apod.) spojuje se sociálně vyloučenými lokalitami, ve kterých se tito Romové nachází.²¹⁵ Z toho vyplývá, že se nejspíše jedná o důsledky sociálního vyloučení než o hodnoty romské kultury jako takové.

Toto brzké zakládání rodin je v romských komunitách úzce spojeno s archetypální hodnotou romských žen. Ve společenské roli hraje přední hodnotu žen právě plodnost a rozením dětí ženy tyto hodnoty zvyšují.²¹⁶

Rodiče v mnohých rodinách své děti dostatečně nevedou k vzdělání a nemotivují je k pokračování studia. Často si neuvědomí odlišný kulturní rámec majoritní společnosti, což mnohdy vede ke kulturním či jiným střetům.²¹⁷

S marginalizací na trhu práce se setkávají zpravidla osoby málo kvalifikované či osoby, které jsou příslušníky etnických minorit.²¹⁸ V České republice se jedná právě o Romy, kteří jsou obvykle níže kvalifikovaní s nízkým symbolickým a kulturním

²¹¹ Tamtéž, s. 101.

²¹² Tamtéž, s. 101.

²¹³ Tamtéž, s. 142-143.

²¹⁴ JAKOUBEK, M. PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 26.

²¹⁵ KALEJA, M., pozn. 209, s. 105.

²¹⁶ KALEJA, M., pozn. 209, s. 103.

²¹⁷ Tamtéž, s. 116.

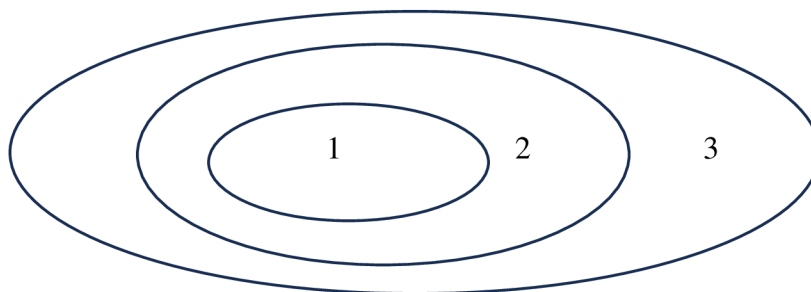
²¹⁸ MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-08-3. S. 65.

kapitálem²¹⁹, a z hlediska pracovní spolehlivosti jsou ať už fakticky nebo jako součást stereotypů bráni za nevyhovující.²²⁰

4.5.1 Romská kultura jako kultura chudoby

V České republice se tomuto tématu – tedy vztahu Romů a kultury chudoby, věnuje M. Jakoubek. Dle něj existují dvě pojetí kultury romských osad. První z nich nahlíží na romské osady jako na tradiční kulturu. Druhá perspektiva pak zmiňuje onu Lewisovu kulturu chudoby.²²¹ Podle Jakoubka se v romských osadách jedná o autonomní kulturní systém, „*který umožnil určité skupině lidí adaptaci na jejich životní prostředí.*“²²² Život v osadě může představovat příklad kultury chudoby. Pojetí kultury chudoby nám říká, že adaptace na určitý životní styl proběhla v reakci na aktuální situaci, která dále přetrvává.²²³

Romové mají svou tradiční kulturu, která se více či méně liší od vzorců kultury jiné. Avšak co když se pod pojmem „romská kultura“ vlastně skrývá kultura chudoby, která je předávána již po staletí z generace na generaci? Jak již bylo zmíněno v kapitole o Romech, pravděpodobně jejich linie započala v Indii. Už tehdy je společnost stavěla na okraj společnosti, a protože odmítnutí a vyloučení čelili od samého začátku, postupně se sami separovali na okraj společnosti, na který již byli adaptováni. Mimo jiné se mísili i zástupci jiných kultur, v důsledku toho došlo k tzv. akulturaci.²²⁴

Obrázek 5: Diagram vývoje romské kultury

1. Kultura v „původních podmínkách“, která představuje kulturu chudoby, tedy pramen všech synoptických romských či cigánských kultur

²¹⁹ Zde odkazují na francouzského sociologa Pierra Bourdieu, který vytvořil pojem symbolický a kulturní kapitál při zkoumání nerovností ve společnosti. Symbolickým kapitálem získává jedinec společenské uznání, jedná se o znalosti, dovednosti, schopnosti. BOURDIEU, P. *The Forms of Capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood, 1986.

²²⁰ MAREŠ, P., pozn. 217, s. 65.

²²¹ JAKOUBEK M., PODUŠKA O., pozn. 25, s. 35.

²²² Tamtéž, s. 35.

²²³ Tamtéž, s. 35-36.

²²⁴ JAKOUBEK, M., HIRT, T., pozn. 119, s. 398-399.

2. Principy kultury chudoby, ve které byli socializováni čeští Romové, kteří přišli ze Slovenska. Adaptace na podmínky venkovského Slovenska.
3. Kultura, která představuje adaptaci na relativně nové české podmínky. Přičemž platí, čím více osvojených nových prvků z majoritní společnosti Romové znají, tím větší mají šanci dostat se z okraje společnosti.²²⁵

Diagram charakterizuje české „Cigány“, kteří přišli ze slovenských osad.²²⁶

Pro možnost akulturace Romů je dle A. Ferky důležité pochopit, jak kultura chudoby funguje — představuje základ, ke kterému se postupně přidávají další kulturní prvky. Ve výzkumech o Romech se setkáváme s kulturou, ve které byli socializováni čeští Romové v určitých osadách. Dle A. Ferky je třeba dostat se do samého jádra, nezkoumat jen kulturu v jednotlivých osadách, ale popisovat vše, co mají všichni Romové společné. To, díky čemu mohou přežít ve společnostech, kde je na ně po staletí nahlíženo jako na cizí a okrajovou kulturu. Toto pojetí vysvětluje schéma jednotlivých druhů chudoby uvedené výše.

Porovnáním jednotlivých prvků jako jsou např. příbuzenské vztahy, výchova, sociální organizace aj. v Romských osadách či ghettech je možno získat představu o jádru, tedy kultuře chudoby. Tato kultura je však pro jejich nositele nevědomá, proto je třeba všimnout si nevědomého jednání a motivů.²²⁷

Přetrvávání vzorců kultury chudoby je důsledkem sociální exkluze, přičemž míra působení sociálního vyloučení se v různých případech liší. Předpokladem pro trvání těchto vzorců je určitá segregace skupiny lidí z běžných aktivit moderní společnosti.²²⁸

4.5.2 Romové a kultura chudoby z pohledu státu

Začíná se projevovat, jak chybné bylo doposud smýšlení o Romech ve vztahu k majoritní společnosti. Několik autorů se na základě terénního antropologického výzkumu v romských osadách pokusilo v České republice a na Slovensku vymezit problematiku soužití Romů se slovenskou či českou majoritní společností zcela odlišným způsobem. Tato nová hodnocení vzájemných vztahů ukázala, jak chybné byly přístupy státu, odborníků, popřípadě všech zainteresovaných osob do této problematiky. Rozvojové programy na pomoc integrace romských obyvatel se zdají být z hlediska antropologie nešťastné, byť jsou

²²⁵ Tamtéž, s. 399.

²²⁶ Tamtéž, s. 398.

²²⁷ JAKOUBEK, M., HIRT, T., pozn. 119, s. 402.

²²⁸ JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 38.

míněny s dobrým úmyslem. Obecně se ze strany státu realizují tyto programy s myšlenkou, že romská populace není odlišná populace, nýbrž zaostalá.

Zmínění autoři se na tuto problematiku podívali pod zcela odlišným objektivem — romskou minoritu spojili s konceptem kultury chudoby. Objasnění vnitřních kategorií přitom velice napomáhá k náležitému porozumění romské problematiky a její sociokulturní diferenci romské skupiny vůči majoritní společnosti. Zkoumání, zjišťování a interpretování těchto znaků dále může vést ke konceptualizaci budoucího soužití Romů s majoritní společností. Zároveň autoři zdůraznili, že na některé romské osady je vhodnější nahlížet a popisovat je jako společnosti tradiční a jiné jako společnosti kultury chudoby. Autoři se domnívají, že právě tento koncept od O. Lewise je tím vhodným popisem životních příběhů a situací českých Romů, které nalezneme nejčastěji v ghettech na okrajích měst, vyloučených lokalitách nebo poválečných novoosídleneckých oblastech.²²⁹

K. Novák konceptem kultury chudoby pojímá sociální realitu „cigánských“ osad. Nerozlišuje mezi obyvateli „cigánských“ osad a obyvateli městských chudinských čtvrtí, neboť všechny tyto jedince považuje za „Cigány“ sdílející totožnou kulturu, shodné kulturní vzorce — kulturu chudoby.²³⁰ Tyto vzorce chápe jako funkční formu adaptace na podmínky materiálního nedostatku. V souladu s tímto přesvědčením tvrdí, že se tito lidé chovají nějakým způsobem vzhledem k situaci, ve které se nachází, kterou ale sami nezapříčinili, ale adaptovali se na ni.²³¹ I přesto však uznává, že existují osady, které nesou pouze nějaké znaky charakteristické pro kulturu chudoby a jiné znaky zde zcela chybí.²³²

Hlavním problémem ve snaze pomoci romským osadám je fakt, že se veškerá pomoc realizuje tím způsobem, jakým bude vyhovovat standardům především majoritní společnosti.²³³ Dalo by se říci, že stát a celkově majoritní společnost nahlíží na romskou kulturu očima etnocentrismu. Chceme-li však romskou kulturu poznat, je třeba na ni nahlížet kulturním relativismem, tj. nehodnotit ji jako kulturu „horší“ oproti kultuře majority. Je zcela zřejmé, že hodnoty, normy, obyčeje jedné kultury, nemusí být v souladu s jinou a naopak. To by nás však nemělo vést k jejich posuzování jen na základě naší zkušenosti s naší

²²⁹ JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 5-12.

²³⁰ NOVÁK, K. Romská osada — tradice versus regres. In: JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-140-2. S. 36.

²³¹ NOVÁK, K. Romové, nacionalismus a rozvojové programy. In: JAKOUBEK, M., HIRT, T., *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. S. 145.

²³² JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ L. *Cigánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-178-9. S. 306.

²³³ JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 72.

kulturou.²³⁴ Vycházení z pozice kulturního relativismu také napomůže tomu, aby se jakékoli rozvojové a integrační programy staly skutečným řešením na pomoc těmto odlišným kulturním skupinám.²³⁵

²³⁴ Tamtéž, s. 14-15.

²³⁵ Tamtéž, s. 73-74.

Závěr

Cílem práce bylo zodpovědět otázku, zda nesou sociálně vyloučené skupiny v České republice znaky Lewisovy kultury chudoby. Odpověď je ano, avšak jeden rys je klíčový. Aby se dalo hovořit o kultuře chudoby od O. Lewise, musí si tyto skupiny předávat generaci po generaci stejné vzorce chování a způsob života v chudobě. V České republice lze hovořit o jediné sociálně vyloučené skupině, kde tento nejdůležitější faktor existuje, což jsou Romové. I přesto, že také ostatní zmiňované sociálně vyloučené skupiny obyvatel nějakými znaky kultury chudoby disponují, postrádají tento klíčový faktor. Jednotliví zástupci těchto skupin se v kultuře chudoby mohou ocitnout, ale nikoli z důvodu svých specifík. Mohou se v ní objevit z odlišných důvodů než z prostého faktu, že jde o matky samoživitelky, homosexuály či zdravotně znevýhodněné osoby. Jedná se o lidi, kteří jsou mnohem více ohroženi chudobou, což automaticky neznamena, že by na svou chudobu a život v ní byli adaptováni a udržovali si ji po celé generace. Proto je nutné rozlišovat mezi těmi, kteří jsou materiálně chudí a těmi, kteří vykazují znaky Lewisovy kultury chudoby. Tato skupina lidí se na chudobu již adaptovala. *„Někteří prostě nemají peníze, ale mají v sobě stále hodnoty střední třídy, a proto mohou mít užitek se státní podpory“*. Druhá skupina lidí *„bude žít v bídě, i když jejich příjem bude dvojnásobný.“*²³⁶ To znamená, že i když jsou lidé chudí, nemusí se u nich projevat kultura chudoby. To dokládá také studie O. Lewise v Indii, který v chudobných čtvrtí u lidí na nejnižším stupni společenského žebříčku nenašel známky kultury chudoby.²³⁷

Romští obyvatelé jako jediní tuto základní premisu splňují. Žijí ve své kultuře, které se přizpůsobili, a její rysy předávají svým dětem a ty znovu těm svým. Majoritní společnosti bývá jejich způsob života často nepochopený a považován za „špatný“. Odlišné kultury bychom neměli hodnotit a stavět je do pozice „té horší“. Každá kultura je jedinečná a lidé, kteří ji sdílí, s jejími hodnotami sympatizují. To, co může určitá kultura považovat za „dobré“, může pro jinou kulturu znamenat nepřipustnou variantu. To však nedělá žádnou kulturu „nižší“ či „vyšší“. Proto bychom se měli pokoušet pohlížet na jiné kultury tzv. kulturním relativismem, ve kterém na ně budeme nahlížet v jejich jinakosti, ne však podřazenosti. Touto cestou může společnost jako taková dospět k větší toleranci a vzájemnému pochopení mezi lidmi obecně.

²³⁶ BANFIELD, C. E. *The Unheavenly City. The Nature and Future of Our Urban Crisis*. Boston, 1970.

²³⁷ JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O., pozn. 25, s. 39.

Seznam použitých zdrojů

American Psychological Association. *Homosexuality*. Aktualizováno 15.11.2023. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://dictionary.apa.org/homosexuality>

BAUMAN, Z., MAY, T. *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON, 1996. ISBN 978-80-7419-026-1.

BAUMAN, Z., MAY, T. *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-026-1.

BOURDIEU, P. *The Forms of Capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood, 1986.

BROŽ, M., et. al. *Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Člověk v tísní*, 2007. ISBN 978-80-86961-27-9.

Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/88/file/1364590154-cerny-petr.pdf>

BRZEK, A., PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. *Třetí pohlaví*. Praha: SCIENTIA MEDICA, 1992. ISBN 80-85526-03-4.

COHN, W. *Cikáni*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-008-7.

ČADA K., et. al. *Analýza soc. vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s. r. o., 2015.

Dostupné z:

https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

ČSÚ, SLBD 2021. Typ hospodařící domácnosti [online]. In: *Sčítání 2021*. [vid. 29.03.2023].

Dostupné z: <https://www.scitani.cz/typ-hospodarici-domacnosti>

ČSÚ. *Výběrové šetření osob se zdravotním postižením* [online]. Praha, 2019. [vid. 30.03.2023].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/90600407/26000619.pdf/b1d5a2b3-a309-4412-a962-03d847d3d1a0?version=1.5>

DOUBRAVA, J. *Cikáni (Romové) aneb to, o čem se nesmí mluvit*. Praha: Olympia, 2021. ISBN 978-80-7376-627-6.

DUBAJ, Š. *O postoji bratislavské veřejnosti k problematice homosexuality*, dipl. Práce, 1994, In: Eva, 4/1996.

DUDOVÁ, R., VOHLÍDALOVÁ, M. *NOVÉ ŠANCE A RIZIKA: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-138-5.

EHRENREICH, B. Michael Harrington and the 'Culture Of Poverty' [online]. *The Nation*, 2012. [vid. 02.04.2023].

Dostupné z: <https://www.thenation.com/article/archive/michael-harrington-and-culture-poverty/>

ERIKSEN, H. T. *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha: SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-053-7.

ERIKSEN, H. T. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.

EUROSTAT. *Gender pay gap in the EU down to 13.0%* [online]. 07.2022. [vid. 29.03.2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20220307-2>

EUROSTAT. *The measurement of poverty and social inclusion in the EU: achievements and further improvements* [online]. 25.11. 2013. [vid. 21.01.2023].

Dostupné z: https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2013/WP_25_Eurostat_D_En.pdf

FEAGIN, J. *Racial and Ethnic Relations*. Londýn: Pearson, 2003. ISBN 978-0205024995.

FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

HABÁŇ, P. Počet sociálně vyloučených lokalit se za deset let zdvojnásobil. In: MPSV [online]. 27.05.2015 [vid. 27.10.2023].

Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/775720/TZ_260515a.pdf/e143223d-83fa-de4e-5219-416016d4394b

HAMPLOVÁ, D. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.

HARRIS, R. in *International Encyclopedia of Human Geography*. Hamilton: Elsevier Science, 2009. ISBN 978-0-08-044910-4.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice: „Sandwichová generace“ - kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. Gender Studies, o. p. s., 2011.

Dostupné z: https://invenio.nusl.cz/record/392785/files/samozivitelky_sendwichova.pdf

HOŘENÍ, K. *Co si myslíš o...: předsudky v české společnosti a jak s nimi účinně pracovat ve škole*. Praha: ÚSTR, 2018. ISBN 978-80-87912-86-7.

JAKOUBEK, M. *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-105-5.

JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Praha: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-140-2.

JANÁK, D. *Skryté menšiny: ke koncepčním otázkám výzkumu menšin ve veřejné správě* [online]. Opava: Fakulta veřejných politik v Opavě, 2021. [vid. 20.02.2023].

Dostupné z: <https://www.vssp.slu.cz/pdfs/vsp/2021/01/04.pdf>

JANOŠOVÁ, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-954-5.

KALEJA, M. *Mluvme o Romech— Aven vakeras pal o Roma*. Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-73-6870-83.

KELBICH, J., et. al. *Chudoba, nezaměstnanost a další témata Pražské školy alternativ*. Praha: Ekumenická Akademie, 2012. ISBN 978-80-87661-03-1.

KELLER, J. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-031-5.

KREBS, V. et. al. *Sociální politika*. 4. aktualizované vydání. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1.

KUCHAŘOVÁ, V. et al. *Zpráva o rodině 2020* [online]. Praha: VÚPSV, 2020. [vid. 29.03.2023].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va+o+rodin%C4%9B+2020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>

LEWIS, O., *Kultura chudoby* [online].

Dostupné z: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf

LEWIS, O. *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty — San Juan and New York*. New York, 1966. ISBN 0394450469.

LISÁ, H., et. al. *Fórum sociální politiky*. Praha: KUFR, s. r. o., 2011. ISSN 1802-5854.

LISÁ, H. *Romové v České republice; sešity pro sociální politiku*. 1. vyd. Brno: Socioklub, 2001. ISBN 80-902260-7-8. S. 352-364.

MÁCHALOVÁ, M. *Lidé mezi lidmi*. Praha: Lidová demokracie, 1961.

MACEK, P. *Kdo má nárok na identitu? Může (vývojová) psychologie inspirovat sociální vědy?* [online]. 6.12.2009 [vid. 10.01.2023].

Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2009/SOC403/um/Identita_deve_psych.pdf

MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení* [online]. Sociologický časopis 36 (3): 285–297. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2000. [vid. 08.01.2023].

Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2000/03/03.pdf>

MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-08-3.

MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-61-3.

MMR. Index sociálního vyloučení. In: *Agentura pro sociální začleňování* [online]. [vid. 09.04.2023].

Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

MIKULČICKÁ, J. Obecní bydlení z pohledu práva na rovné zacházení a bytová nouze – poznatky z výzkumu veřejné ochránkyně práv. *Zpravodaj sociálního bydlení*. [online]. 02.2020. [vid. 07.09.2023].

Dostupné z: http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Zpravodaje_html/Zpravodaj_socilno_bydlen_2_2020.pdf

MPSV. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Praha, 2006. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/826137/060906b.pdf/746eb39e-78b5-c41f-9ad1-890337093dfa>

MPSV. *Měsíční nezaměstnanost — vývoj na trhu práce ve vybraném roce*. [online]. 2023. [vid. 08.04.2023].

Dostupné z: <https://data.mpsv.cz/web/data/vizualizace16?rok=2023>

MPSV. *Rovnost žen a mužů na trhu práce a rovné odměňování* [online]. Aktualizováno 29.09.2022. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/rovnost-zen-a-muzu-rovne-odmenovani-a-logib>

MPSV. *Sociální služby* [online]. [vid. 30.03.2023].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

MPSV. Uchazeči o zaměstnání v evidenci úřadu práce a podíl nezaměstnaných osob [online]. In: *ČSÚ*. [vid. 06.04.2023].

Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystupobjekt&z=T&f=TABULKA&ds=ds456&skupId=766&katalog=30853&pvo=ZAM11-A&c=v3%7E3__RP2022&str=v194

MPSV. Covid-19. *Zpravodaj sociálního bydlení*. [online]. 01.2020. [vid. 07.09.2023].

Dostupné z: http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Zpravodaje_html/Zpravodaj_socilno_bydlen_1_2020.pdf

NAVRÁTIL, P. *Romové v České společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. dopl. Vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. ISBN 80-7067-952-2.

NEVES, W. in *International Encyclopedia of Housing and Home*. Elsevier Science, 2012. ISBN 978-0080449104.

NOVÁK, T. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-119-4.

NOVOSAD, L. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-873-9.

ONDREJKOVIČ, P., et. al. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000. ISBN 80-224-0616-3.

PRAGUE PRIDE. *Naším posláním je utvářet respektující a bezpečné prostředí, ve kterém mohou být LGBT+ lidé sami sebou* [online]. [vid. 01.04.2023].

Dostupné z: <https://www.praguepride.cz/cs/kdo-jsme/o-nas>

PROKOP, D. *Slepé skvrny*. Brno: HOST, 2019. ISBN 978-80-7577-991-5.

RABUŠIČ, L. *The Poverty of the Czech Elderly – Myth or Reality?* [online]. Czech sociological Review, Vol. 6, No 1. Brno: Masarykova univerzita, 1998. [vid. 23.01.2023].

Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/1998/11/02.pdf>

RŮŽIČKA, M., TOUŠEK, L. *Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby*. In: Jiří ŠUBRT, ed. *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2558-4.

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme — jde o to jak. Dějiny, současní situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9.

SCHAEFER, R. T. *Racial and Ethnic Groups*. Londýn: Pearson, 2009. ISBN 978-020568366.

SIROVÁTKA, T., et. al. *Monitorování chudoby v České republice*. Praha: VÚPSV, 2002. ISBN 80-238-9788-8.

SLDB 2021. *Počet závislých dětí* [online]. 2023. [vid. 20.04.2023].

Dostupné z: <https://www.scitani.cz/pocet-zavislych-deti>

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1080-3.

SMETÁČKOVÁ I., BRAUN R. *Homofobie v žákovských kolektivech*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7440-016-2.

ŠABATOVÁ, A. *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisti*. Výzkum veřejného ochránce práv, 2019.

ŠAFR, J. *Životní styl a sociální třídy: Vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-154-5.

ŠANDEROVÁ, J., ŠMÍDOVÁ, O. *Sociální konstrukce nerovnosti pod kvalitativní lupou*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-015-5.

Středočeský kraj. *Výroční zpráva za rok 2022* [online]. [vid. 28.03.2023].

Dostupné z: <https://kr->

stredocesky.cz/documents/14432/0/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD+zpr%C3%A1va+2022.pdf/ece681d3-236d-ae85-1ac1-21ff77dbdec6?t=1687253086742&download=true

ŠUSTOVÁ, Š. Měření chudoby a příjmová chudoba v České republice. In: ČSÚ [online]. 21.11.2013 [vid. 29.01.2023].

Dostupné z: <https://www.czechdemography.cz/res/archive/002/000220.pdf?seek=1468955282>

SÝKORA, L. ed., TEMELOVÁ, J. ed. *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ministerstvo pro místní rozvoj 2005 [vid 09.04.2023].

Dostupné z: <https://docplayer.cz/688928-Ludek-sykora-a-jana-temelova.html>

THE WORLD BANK. *Correcting course. Poverty and Shared Prosperity 2022*. Washington, DC, USA: The World Bank Publications, 2022. ISBN 978-1-4648-1894-3. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b96b361a-a806-5567-8e8a-b14392e11fa0/content>

THE WORLD BANK. *Measuring Poverty* [online]. Aktualizováno 30.11.2022. [vid. 28.01.2023].

Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty>

TOUŠEK, L., et. al. *Labyrintem zločinu a chudoby Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk, 2018. ISBN 978-80-7239-340-4.

TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. Plzeň: Filozofická fakulta ZČU. [vid. 20.01.2023].

Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf

TOWNSEND, P. *Poverty in the United Kingdom*. United States: Penguin, 1979. ISBN 978-0140221398.

TUČEK, M., *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 29.04.2020. [vid. 10.04.2023].

Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5199/f9/ov200429.pdf

UNITED NATIONS. Ending Poverty. In: *United nations* [online]. [vid. 21.01.2023].

Dostupné z: <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>

ÚŘAD VLADY ČR. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012* [online].

Praha: Úřad vlády České republiky, sekce pro lidská práva, 2013. [vid. 28.03.2023]. S. 95.

Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/III_Zprava_pripominky_1_11_2013.pdf

Usnesení č.2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky. In:

Sbírka zákonů České republiky [online]. 1993, částka 1/1993. [vid. 28.01.2023].

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

VLÁDA ČR. Romská národnostní menšina [online]. In: *Vláda České republiky*. 21.10.2022.

[vid. 10.04.2023].

Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

WACQUANT, L. *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. New York: Oxford University Press, 2004. ISBN 0195305620.

WILKINSON, R., PICKETTOVÁ, K. *Rovnováha: proč je rovnost výhodná pro každého*. Grimmus, 2013. ISBN 978-80-87461-09-9.

WINKLER J., ŠIMÍKOVÁ I. *Hodnocení Vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách* [online]. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2005. [vid. 08.01.2023].

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_175.pdf

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 38. ISSN 1211-1244.

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>

Zákon č. 108/2006 Sb, o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 37. S. 1257. ISSN 1211-1244.

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, částka 31. ISSN 1211-1244.

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>

ZVĚŘINA, J. *Lékařská sexuologie*. Jinočany: H & H, 1991. ISBN 80-85467-04-6.